

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΔΗΜΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ 2^Η: ΟΞΥΝΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΦΑΣΕΩΝ

I. Εισαγωγή

Ήταν μέσα Απρίλη του '20, όταν δημοσιεύσαμε το πρώτο μας κείμενο¹ σχετικά με την πανδημία και την κρατική διαχείρισή της. Τότε, ακόμα αρκετά αμήχανοι, βρισκόμενοι εντός μιας πραγματικά πρωτόγνωρης κατάστασης. Ένα χρόνο αργότερα, η αλήθεια είναι πως οι ζωές μας έχουν αλλάξει κατά πολύ προς το χειρότερο. Η αθωότητα έχει πεθάνει και κανείς δεν σοκάρεται πια, ούτε με την κρατική διαχείριση, ούτε από τα αποτελέσματα της διαχείρισης αυτής στις ζωές μας. Οι όροι πρόσβασης στην υγεία δυσχεραίνουν συνεχώς, οι σχέσεις εργασίας αναδιρθρώνονται με σκοπό να μετακυλήσουν για άλλη μια φορά τη ζημιά προς τα κάτω, η ζωή πέρα από την εργασία και την κατανάλωση συρρικνώνεται (όταν δεν μηδενίζεται). Οι στατιστικές κρουσμάτων-θανάτων αποτελούν τη νέα καθημερινότητα που όσο κι αν προσπαθούμε να μην συνηθίσουμε, ξέρουμε πολύ καλά ότι αυτό δεν θα συμβεί όσο δεν κινούμαστε εναντίον της.

Αυτό το (δεύτερο) κείμενο γράφεται εν μέσω του λεγόμενου «τρίτου κύματος²» της πανδημίας, το οποίο είναι πολύ πιο αισθητό στις περισσότερες χώρες στον κόσμο. Στόχος του είναι να συνεισφέρει όσο το δυνατόν περισσότερο σε έναν κινηματικό διάλογο σε σχέση με την υγειονομική κρίση που ξεκίνησε μέσα στο 2020 και δεν φαίνεται να τελειώνει σύ-

1. <https://yfanet.espivblogs.net/2020/04/14/skepseis-gyro-apo-tin-epidimia-kai-tin-kratiki-diacheirisi/> Το οποίο και προτείνουμε να διαβαστεί μαζί με το παρόν για μια πιο σφαιρική άποψη, καθώς για λόγους οικονομίας επιλέξαμε να μην επαναληφθούμε, αφήνοντας σε αυτό το δεύτερο κείμενο εκτός, πολλά ζητήματα από αυτά που καταπιαστήκαμε τότε.

2. Το χρησιμοποιούμε εδώ προς ευκολία κατανόησης. Γενικότερα θεωρούμε προβληματικό να μιλάμε για «κύματα», φυσικοποιώντας ένα φαινόμενο, που κάθε άλλο παρά φυσικό είναι. Η μετάδοση του ιού στον άνθρωπο, αλλά και η διασπορά του, όπως είχαμε πει και στο προηγούμενο κείμενό μας, σχετίζεται άμεσα με την επέμβαση του ανθρώπου στη φύση και τον καταλιστικό τρόπο παραγωγής.

ντομα, την επίδρασή της στην εδώ και δεκαετίες εξελισσόμενη αναδιάρθρωση, τόσο του συστήματος υγείας όσο και των κοινωνικών σχέσεων γενικότερα, τους τρόπους με τους οποίους ενέτεινε την επίθεση στις ζωές των προλετάρων, αλλά και τα πεδία που προσφέρονται για να ξεδιπλωθούν οι δικές μας αρνήσεις.

Θα προσπαθήσουμε λοιπόν να πιάσουμε το νήμα από εκεί που το αφήσαμε στις αρχές Απριλίου, αλλά και να πάμε ένα βήμα παραπέρα: Να αναδείξουμε την ανάγκη να κοιτάξουμε στη ρίζα του προβλήματος, χωρίς να βάλουμε τις ζωές μας σε δεύτερη μοίρα. Να σταθούμε απέναντι στη στατιστικοποίηση του ανθρώπινου πόνου, φέρνοντας ξανά στο προσκήνιο τους πραγματικούς παράγοντες που τον προκαλούν. Να πάρουμε το παλιό, καλό σύνθημα που λέει «να μην συνηθίσουμε τον θάνατο» και να το κάνουμε πράξη, επαναφέροντας κεντρικά στο τραπέζι την πρόσβαση στην περίθαλψη ως κοινωνικό επίδικο. Και για να συμβεί αυτό, δεν μπορούμε να παραμένουμε θεατές. Έγκλειστοι στο σπίτι, βομβαρδιζόμεσταν για καιρό από μια συνεχή ροή πληροφορίας που μας κατέστησε σε μεγάλο βαθμό απλούς αποδέκτες της. Καιρός είναι να διαχειριστούμε αυτή την πληροφορία με κριτική ματιά, να την επεξεργαστούμε για να κατανοήσουμε καλύτερα την πραγματικότητα και να ξαναγίνουμε πομποί και (συν)δημιουργοί μιας προλεταριακής δημόσιας σφαίρας με σκοπό να μετασχηματίσουμε τις υφιστάμενες κοινωνικές συνθήκες και σχέσεις. Κι αν ήδη κάναμε κάποια βήματα, η αλήθεια είναι πως έχουμε αργήσει για άλλα πολλά που πρέπει να γίνουν.

II. Μεταξύ θεωρίας και πράξης, μεταξύ αφήγησης και γνώσης

Αν κάτι πρέπει να αναγνωρίσουμε στο ελληνικό κράτος, είναι ότι η προπαγανδιστική του καμπάνια ήταν εκ του αποτελέσματος πετυχημένη σε μεγάλο βαθμό, μιας και η αφήγησή του έγινε κοινωνικά ευρέως αποδεκτή. Ο ιός εμφανίστηκε ως ένα φυσικό φαινόμενο με τις δικές του अपαράλλαχτες σταθερές (θνητότητα, θνησιμότητα, επιπλοκές κτλ) και η αντιμετώπιση της πανδημίας μετατράπηκε στα μάτια του περισσότερου κόσμου σε ζήτημα ατομικής διαχείρισης της καθημερινότητας (μάσκες, αποστάσεις, κτλ). Έτσι, ήταν λογικό επακόλουθο, η πόλωση που κυριάρχησε στη δημόσια σφαίρα να κινηθεί σ' ένα παρόμοιο φτωχό και αποπροσανατολιστικό επίπεδο: Μια απλή γρίπη ή μια ασύμμετρη απειλή; Παγκόσμια γκαντεμιά ή παγκόσμια συνωμοσία; Μέτρα προστασίας ή μέτρα πειθάρχησης; Οι γιατροί σωτήρες του λαού ή μπάτσοι και κρατικοί υπηρέτες; Μάσκα χαμηλά ή κομμένη η κάθε αγκαλιά; Υγεία ή ελευθερία;

Για δύο πράγματα είμαστε σήμερα πιο σίγουροι από ποτέ. Το πρώτο είναι πως όσο κι αν προσπαθούν τα κράτη -και όχι μόνο- να μας πείσουν ότι η κοινωνία στηρίζεται στα άτομα και την ατομική τους ευθύνη, γνωρίζουμε ότι τα κοινωνικά ζητήματα δεν επιλύονται μέσω εξατομικευμένων πρακτικών. Το δεύτερο και σημαντικότερο, είναι πως η θεωρία μας δεν γίνεται να πλάθει κάθε φορά την πραγματικότητα στα μέτρα της. Αντιθέτως πρέπει να πηγάζει από αυτήν. Αλλιώς, αργά ή γρήγορα, θα καταλήξουμε μια φάρσα. Αν λοιπόν αξίζει να πολώσουμε τη δημόσια σφαίρα, ας την πολώσουμε μεταξύ της ζωής που εμείς θέλουμε να ζήσουμε και αυτής που μας προσφέρει κάθε στιγμή το κράτος ως λύση στην κρίση. Ας βάλουμε στον έναν πόλο την ανάδειξη της κρατικής διαχείρισης ως βασικό παράγοντα θνησιμότητας και στον άλλον την κρατική αφήγηση που βλέπει τον ιό ως φυσική καταστροφή. Τις συλλογικές διεκδικήσεις απέναντι στις ατομικές λογικές. Τον αγώνα για ζωή απέναντι στη συνήθεια του θανάτου. Κι ας ξεκαθαρίσουμε πως όταν μιλάμε για ζωή, δεν εννοούμε απλά να τη βγάλουμε καθαρή, κουτσά στραβά. Βάζουμε την υγεία, την ελευθερία και την ευτυχία στην ίδια πλευρά της σχέσης. Αντίστοιχα, μιλώντας για θάνατο δεν εννοούμε μόνο τον φυσικό, αλλά και τον καθημερινό· την ασφυξία στη δουλειά, τη μετατροπή μας σε αριθμούς στα νοσοκομεία, την αφόρητη καθημερινότητα και τους θανάτους

στα κέντρα κράτησης, την πλήξη στους τέσσερις τοίχους, την απαγόρευση του κάθε *μαζί*. Γιατί όσο πρόβλημα είναι το γεγονός ότι οι ζωές μας γίνονται όλο και πιο αναλώσιμες, άλλο τόσο είναι και το ότι ζούμε κάθε μέρα έτσι.

Επιστρέφοντας στην κυβερνητική ρητορική, μπορούμε να πούμε ότι ο περιορισμός της εξάπλωσης κατά το «πρώτο κύμα» ήταν ο βασικός παράγοντας που έδωσε τη δυνατότητα στην κυβέρνηση να στήσει την αφήγηση πως για την επιτυχία αυτή ευθύνεται αυστηρά και μόνο η γρήγορη αντίδρασή της, το lockdown και η απαγόρευση κυκλοφορίας. Συνέβαλε όμως και η στοχευμένη -κρατικά κατευθυνόμενη σε μεγάλο βαθμό- ενημέρωση, καθώς και η έλλειψη κυκλοφορίας της γνώσης μεταξύ των προλεταρίων, τόσο σχετικά με τους παράγοντες γέννησης, όσο και ενίσχυσης της μεταδοτικότητας και της θνησιμότητας του ιού.

Αυτή η έλλειψη γνώσης εν μέσω μιας κρίσης δεν είναι άγνωστη άλλωστε. Και δεν είναι κάποιος παράγοντας αμελητέας σημασίας. Με θολούς και δυσνόητους όρους, θολώνεις τα νερά και παράγεις μια αδυναμία κατανόησης της κατάστασης στον πληθυσμό η οποία συμβάλλει κατά πολύ στην πειθάρχησή του. Πώς να αντιδράσει άλλωστε ενάντια σε μια ασύμμετρη απειλή που δυσκολεύεται να κατανοήσει; Μια δεκαετία πριν, εν μέσω οικονομικής κρίσης και μνημονίων, ήταν τα spreads, τα ομόλογα, οι αξιολογήσεις και οι διάφοροι δείκτες που ανεβοκατέβαιναν και καθοδηγούσαν τις εκάστοτε πολιτικές, χωρίς ακριβώς να κατανοούμε το τι, πώς και γιατί. Σήμερα, εν μέσω υγειονομικής κρίσης, τη θέση τους έχουν πάρει η μεταδοτικότητα, η ανοσία αγέλης, η θνητότητα, η θνησιμότητα κ.ά. Πάντα απογυμνωμένα από το πραγματικό τους περιεχόμενο αλλά και από τους παράγοντες αύξησης ή μείωσής τους. Από κει και πέρα βέβαια, είναι στο χέρι μας να αναζητήσουμε και να παράξουμε γνώση με τα δικά μας εργαλεία, αλλά και να δημιουργήσουμε μία δική μας σφαίρα κυκλοφορίας της γνώσης, με σκοπό να σπάμε τις κυρίαρχες αφηγήσεις. Είτε πρόκειται για την οικονομική κρίση, είτε για την υγειονομική κρίση και τους διάφορους δείκτες που εισάγει η καθεμία στις καθημερινότητές μας.

Με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, βλέπουμε ότι ο όρος «κρίση» έχει ξαναμπεί θεαματικά στις ζωές μας. Ως εκ τούτου θεωρούμε ότι είναι το καταλληλότερο σημείο για να ξεκινήσουμε την προσέγγισή μας στα όσα συμβαίνουν σήμερα.

III. Η Κρίση ως διαρκής συνθήκη

Για αρχή, θέλουμε να υπενθυμίσουμε την προέλευση του όρου «κρίση» από την ιατρική, όπου συναντάται ως το σημείο καμπής μιας ασθένειας, στο οποίο η έκβαση είναι αβέβαιη: θάνατος ή ανάρρωση. Είναι το σημείο όπου η νόσος αυξάνει σε ένταση, φεύγει ή μετατρέπεται σε κάτι άλλο, καλύτερο ή χειρότερο. Αν πάλι, μεταφέρουμε την έννοια στο πεδίο της κοινωνικής και ιστορικής εξέλιξης θα πρέπει μάλλον να εστιάσουμε στις ρήξεις, τις διακυμάνσεις της έντασης του χρόνου και γενικότερα στην αντίληψη ότι η ιστορία δεν είναι γραμμική και προβλέψιμη, αλλά γεμάτη ανακατευθύνσεις. Τέλος, μιλώντας συγκεκριμένα για τον καπιταλισμό, μπορούμε να πούμε ότι η κρίση δεν είναι κάτι απαραίτητα κακό, αλλά εξαρτάται από ποια σκοπιά την κοιτάει κανείς. Όσοι επιθυμούμε την καταστροφή του, θα πρέπει να θυμόμαστε ότι η κρίση δεν συνεπάγεται μόνο αναδιάρθρωση και εγκατάσταση ενός νέου καθεστώτος συσσώρευσης, αλλά ανοίγει και τις δυνατότητες για ρήξη.

Αν θέλουμε να γίνουμε λίγο πιο συγκεκριμένοι, θα πρέπει να αναζητήσουμε τις αιτίες της καπιταλιστικής κρίσης στη σύγκρουση που μαίνεται στην καρδιά του: αυτή μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας. Πρόκειται για μια σύγκρουση μεταξύ δύο πόλων, όπου ο καθένας επιδιώκει τους καλύτερους δυνατούς όρους για την αναπαραγωγή του. Την ίδια στιγμή, κανένας από τους δύο δεν μπορεί χωρίς τον άλλον και έτσι, η συνάντησή τους δημιουργεί μια δυναμική σχέση εξάρτησης. Από τη μια, εκατομμύρια άνθρωποι αναγκάζονται καθημερινά να πάνε στις δουλειές τους προκειμένου να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους. Από την άλλη, το κεφάλαιο έχει ανάγκη την εργασία, καθώς αποτελεί την πηγή της κερδοφορίας του. Σε αυτό το πλαίσιο, κάθε τεχνική αναδιάρθρωση του κεφαλαίου (εισαγωγή μηχανημάτων, νέων τεχνολογιών κτλ) που αποσκοπεί στην αύξηση της αποδοτικότητας, το φέρνει μπροστά σε αυτήν την αντίφαση: ενώ μειώνεται η εργασία που απαιτείται για την παραγωγή εμπορευμάτων, σε ένα βάθος χρόνου, στενεύουν και τα περιθώρια άντλησης υπεραξίας. Έτσι, ακόμα και αν οι καπιταλιστές καταφέρουν να εντατικοποιήσουν ή να αποβάλουν τους εργάτες από την παραγωγή, δεν μπορούν να εξαλείψουν πλήρως τη σχέση εξάρτησης που υπάρχει μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, με αποτέλεσμα η αστάθεια που προκαλείται από τον ανταγωνισμό να επανέρχεται συνεχώς. Για αυτούς τους λόγους μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η κρίση έχει μόνιμο χαρακτήρα, αποτελεί δηλαδή εγγενές στοιχείο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Θα πρέπει επίσης να προσπαθήσουμε να συλλάβουμε την κρίση πέρα από τη στενή οικονομική της διάσταση, δηλαδή και ως κρίση των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων συνολικά. Άλλωστε, ο καπιταλισμός είναι πρωτίστως ένας τρόπος οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων, που προσπαθεί να μετατρέψει τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων σε σχέσεις μεταξύ εμπορευμάτων, δηλαδή πραγμάτων. Το κεφάλαιο προσπαθεί να τρυπώσει σε κάθε πτυχή των ανθρώπινων σχέσεων προκειμένου να τη μετατρέψει σε εμπόρευμα, να την καταστήσει άλλο ένα πεδίο αγοραπωλησίας. Αυτή η προσπάθειά του όμως, προσκρούει επανειλημμένα σε μια υποκειμενικότητα η οποία αρνείται να αντικειμενοποιηθεί, καθώς ο συγκεκριμένος τρόπος οργάνωσης της ανθρώπινης ζωής βάζει όρια και περιορίζει ασφυκτικά την ανάπτυξή της. Οι άνθρωποι παλεύουν συνεχώς, τόσο ενάντια στην υποβίβασή τους σε «απλά γρανάζια της παραγωγής», όσο και προς την κατεύθυνση αναζήτησης νέων τρόπων ύπαρξης που διαφεύγουν της καπιταλιστικής προσταγής. Υπό αυτό το πρίσμα, η κρίση διαπερνά κάθε πεδίο της κοινωνικής ζωής και εμφανίζεται ως κρίση ενός κατεστημένου μοντέλου κοινωνικών σχέσεων και ρόλων: εργασιακών, έμφυλων, συνδικαλιστικών, διεθνών, πολιτικής εκπροσώπησης, πολιτιστικής έκφρασης, κοκ. Μπορούμε να πούμε ότι τόσο η «οικονομική», όσο και η «υγειονομική» και η «οικολογική» κρίση αποτελούν πτυχές της γενικότερης κρίσης αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων.

IV. Καπιταλισμός και Ιός

Σε αυτό το πλαίσιο πρέπει να δούμε και την εμφάνιση της covid-19. Η παραγωγή εμπορευμάτων στον καπιταλισμό συνδέεται τόσο με την εκμετάλλευση της ανθρώπινης εργασίας, όσο και του λεγόμενου «φυσικού κόσμου». Ο «φυσικός κόσμος» δεν πρέπει να γίνεται αντιληπτός ως κάτι ξεχωριστό από την ανθρώπινη ιδιότητα, τα ανθρώπινα όντα αποτελούσαν κομμάτι από το σώμα της φύσης και η ύπαρξή τους εξαρτιόταν άμεσα από αυτήν. Παράλληλα όμως, η ιστορία τους ήταν η προσπάθειά τους να χειραφετηθούν από τη φύση και να την ελέγξουν. Μια βασική μεταστροφή της σχέσης μεταξύ «ανθρώπου και φύσης» ήρθε μέσα από το πέρασμα στη μισθωτή σχέση, δηλαδή μέσα από τον διαχωρι-

σμό των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής. Η αποξένωση των εργαζομένων από το προϊόν της εργασίας τους, που οδηγεί στην αλλοτρίωση της ανθρώπινης δραστηριότητας, δημιουργεί και την αίσθηση αποξένωσης των ανθρώπων από τη φύση. Με αυτό τον τρόπο, οι άνθρωποι δεν εργάζονται προκειμένου να καλύψουν τις πολυσιχιδείς τους ανάγκες με τη μικρότερη δυνατή δαπάνη ενέργειας και σε άμεση συνάρτηση με τις ανάγκες του περιβάλλοντος, αλλά με βάση τη μέγιστη παραγωγή αξίας. Δεν είναι άλλωστε μόνο η εκμετάλλευση της μισθωτής εργασίας που παράγει αξία και υπεραξία για το κεφάλαιο, αλλά και η δωρεάν ιδιοποίηση των αξιών χρήσης, που παράγει η απλήρωτη (γυναικεία επί το πλείστον) οικιακή εργασία και η απλήρωτη «εργασία» της φύσης³. Αυτή η ιδιοποίηση των αξιών χρήσης από το κεφάλαιο συμβάλλει στη μείωση του κόστους για το σταθερό και το μεταβλητό κεφάλαιο, άρα, οδηγεί επίσης στην αύξηση του κέρδους και της υπεραξίας.

Η «φύση» πλέον μετατρέπεται σε καθαρό αντικείμενο, που πρέπει να εξυπηρετεί τις ανθρώπινες ανάγκες, έτσι όπως αυτές έχουν υπαχθεί στα πλαίσια της παραγωγής και της κατανάλωσης. Ο καταμερισμός της ανθρώπινης εργασίας και η συγκεντροποίηση της βιομηχανίας στις πόλεις και της αγροτικής βιομηχανίας στην ύπαιθρο, εντείνουν την εκμετάλλευση της ανθρώπινης εργασίας αλλά και του περιβάλλοντος. Η ανάγκη για διαρκή και απρόσκοπτη επέκταση του κεφαλαίου εξαπλώνει συνεχώς την καπιταλιστική σχέση σε κάθε ανεξερεύνητο κομμάτι γης ή θάλασσας προκειμένου να δημιουργήσει τις συνθήκες εκμετάλλευσης του μη ανθρώπινου κόσμου. Αυτή η διαρκής επέκταση και προσπάθεια ελέγχου των φυσικών πόρων είναι που έρχεται σε άμεση σύγκρουση με τους κύκλους ζωής των φυτών και των ζώων, προκειμένου να αυξάνεται διαρκώς η παραγόμενη αξία και υπεραξία, μέσω της μείωσης των χρόνων παραγωγής και των χρόνων κυκλοφορίας των εμπορευμάτων. Έτσι, οδηγούμαστε διαρκώς σε νέες τεχνικές μεθόδους άντλησης κέρδους μέσα από τον «φυσικό κόσμο» που αδιαφορούν πλήρως για *την ποιοτική ποικιλομορφία, την τοπική ιδιαιτερότητα, τα ποσοτικά όρια και τον ενιαίο και αδιαίρετο χαρακτήρα των αξιών χρήσης που παράγονται από τη φύση*⁴. Η διαρκής επέκταση του κεφαλαίου προκαλεί τη διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας του πλανήτη, που οδηγεί στην αύξηση της θερμοκρασίας, στη μείωση της βιοποικιλότητας, στην ατμοσφαιρική ρύπανση και στη μόλυνση της θάλασσας. Με τη σειρά τους, αυτά τα γεγονότα οδηγούν συχνά σε φυσικές καταστροφές αλλά και στη διαρκή παραγωγή νέων ασθενειών είτε με μεγάλη θνησιμότητα είτε με υψηλή μεταδοτικότητα.

Φυσικά, τέτοιου είδους φαινόμενα δεν μπορεί να εξαλειφθούν ξαφνικά, ούτε με περισσότερες «εναλλακτικές πηγές ενέργειας» και χρήση φιλικών προς το περιβάλλον τεχνολογιών από τις επιχειρήσεις, ούτε με περισσότερους καταναλωτικούς ή πράσινους φόρους. Αυτό θα ήταν δυνατό μόνο με μία ριζική κριτική στη σχέση του κεφαλαίου που θα συνδέσει τους αγώνες ενάντια στη λεηλασία της φύσης με τους αγώνες που εξελίσσονται στις σφαίρες παραγωγής και αναπαραγωγής του κεφαλαίου. Άλλωστε η πράσινη, εναλλακτική, βιώσιμη ή αειφόρος ανάπτυξη έρχεται για να χρησιμοποιηθεί ως άλλοθι στη διαρκή καταστροφή του περιβάλλοντος, καθώς έρχεται να βγάλει κέρδος σκουπίζοντας μέρος των ζημιών που έχει προκαλέσει, και θα συνεχίζει να προκαλεί, η διαρκής ανάπτυξη του κεφαλαίου⁵. Ο καπιταλισμός είναι μία εξελισσόμενη κοινωνική σχέση και όχι διαφορετικοί ενεργειακοί ή κοινωνικοί σχηματισμοί που μπορούν να διορθωθούν σε επιμέρους σημεία

3. Η οικολογία του καπιταλισμού, Διαλυτικό 1, 2017, Ιστοσελίδα: <https://dialytiko.espivblogs.net/2018/05/23/η-οικολογία-του-καπιταλισμού/>.

4. Όπ.π.

5. Black Out (2007), Ο Μύθος της Αειφόρου Ανάπτυξης, Τεύχος 10ο, Δεκέμβριος 2007.

μέσω κατάλληλων επενδύσεων ή τεχνικών ρυθμίσεων.

Επιστρέφοντας στην ασθένεια covid-19, αυτή εμφανίστηκε σε ένα περιβάλλον έντασης της εκμετάλλευσης της φύσης από τους ανθρώπους, με τεράστιες βιομηχανίες αγροκτηνοτροφίας να εξαπλώνονται όλο και περισσότερο, με ανθυγιεινές συνθήκες ζωής και εργασίας στις πόλεις, με παγκόσμια κυκλοφορία εμπορευμάτων που ευνοεί τη γρήγορη μετάδοσή του. Δεν αποτελεί ούτε ένα τυχαίο ή μεμονωμένο γεγονός, αλλά ούτε και ένα κατασκευασμένο ή υπερτιμημένο συμβάν που έχει ενορχηστρωθεί από το κράτος για να μας «ελέγξει» ή για να πλήξει την εργατική τάξη. Αντίθετα, πρόκειται για μία πραγματικότητα που προέκυψε μέσα από τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και τις επιπτώσεις του πάνω στον «φυσικό κόσμο», η οποία επηρεάζει άμεσα τις ζωές εκατομμυρίων ανθρώπων. Ασθένειες όπως η covid-19, συνήθως σχετίζονται με την παραγωγή τροφίμων και συγκεκριμένα με το βιομηχανικό μοντέλο της ζωικής παραγωγής, δηλαδή της αγροκτηνοτροφίας, αλλά και με την αποψίλωση των δασών. Η επέκταση του κεφαλαίου σε απομονωμένα μέρη ευνοεί τη μεταφορά και τη μετάδοση, προηγουμένως περιορισμένων τοπικά ασθενειών, σε κοπάδια ζώων που εκτρέφονται μαζικά σε ημιαστικές ζώνες και στη συνέχεια στα μεγάλα αστικά κέντρα. Η μαζική εκτροφή ζώων σε κοπάδια με τεράστιο μέγεθος και πυκνότητα στον χώρο, καταρχάς ευνοεί τα ποσοστά μετάδοσης μεταξύ των ζώων και μειώνει την ανοσολογική απόκρισή τους και σε δεύτερο χρόνο ευνοεί και τη μετάδοση από αυτά στον άνθρωπο.

Πέρα όμως από το πώς ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής είναι κατ' εξοχήν ιογενής παράγοντας, θέλουμε να δούμε και πως επηρεάζει τον ρυθμό μεταδοτικότητας του ιού, τη βαρύτητα της νόσησης και την ίδια τη θνησιμότητά του. Έχει σημασία, καθώς οι δείκτες αυτοί παρουσιάζονται συνήθως ως ενδογενή στοιχεία του ιού. Αντιθέτως, θέλουμε να αναδείξουμε ότι και στο κομμάτι αυτό, οι παράγοντες αυτοί αποτελούν δομικά χαρακτηριστικά του σύγχρονου τρόπου ζωής και παραγωγής. Για να το κάνουμε αυτό, θα χρησιμοποιήσουμε το χαρακτηριστικό παράδειγμα της Ιταλίας, και ειδικότερα της Λομβαρδίας, της περιοχής της Ιταλίας που αντιμετώπισε το μεγαλύτερο πρόβλημα εξάπλωσης και θανάτων από covid πανευρωπαϊκά, καθώς συγκεντρώνει μια σειρά από παράγοντες που αποδείχτηκαν καταλυτικοί για ό,τι συνέβη εκεί.

Η Ιταλία μπήκε σε συνθήκη lockdown μία εβδομάδα πριν την Ελλάδα χρονολογικά, και μία εβδομάδα μετά την Ελλάδα, αν το εξετάσουμε επιδημιολογικά. Επτά μέρες είναι αρκετές για να δώσουν μια διαφορετική εικόνα εξάπλωσης, αλλά όχι του μεγέθους που είδαμε στους μήνες μέχρι και πριν το καλοκαίρι. Τι έβαλε όμως τη Λομβαρδία στο μάτι του κυκλώνα; Όντας καταρχάς η πιο πυκνοκατοικημένη περιοχή της Ιταλίας⁶, η μετάδοση εκεί έγινε με πολύ ταχύτερους ρυθμούς. Ταυτόχρονα, πρόκειται και για την πιο βιομηχανοποιημένη περιοχή της Ευρώπης, με τεράστιες εκτάσεις γεμάτες με εργοστάσια. Παρόλο που η Ιταλία είχε lockdown, τα περισσότερα από τα εργοστάσια αυτά συνέχισαν να λειτουργούν κανονικά, με εκατομμύρια εργάτες να στοιβάζονται καθημερινά εντός τους. Τα πεζοδρόμια και οι ανοιχτοί δημόσιοι χώροι μπορεί να ήταν άδειοι, αλλά το παιχνίδι παιζόταν στους χώρους εργασίας και στα μεταφορικά μέσα από και προς αυτούς. Και μετά στο σπίτι. Η Λομβαρδία παραμένει επίσης, λόγω αυτής της έντονης βιομηχανικής δραστηριότητας, και η πιο ατμοσφαιρικά μολυσμένη περιοχή της Ευρώπης, με αποτέλεσμα έναν πληθυσμό ούτως ή άλλως αναπνευστικά ευαίσθητοποιημένο. Πόσο μάλλον απέναντι σε έναν ιό που προκαλεί

6. Με πληθυσμό σχεδόν όσο ολόκληρη η Ελλάδα, και έκταση ελαφρώς μεγαλύτερη από την Πελοπόννησο.

πνευμονία. Πέρα όμως από αυτά, η Λομβαρδία και λόγω της θέσης της⁷ αποτελεί έναν τόπο όπου το κεφάλαιο είναι τόσο διεθνοποιημένο, όσο σε λίγα μόνο μέρη. Με απλά λόγια, αποτελεί έναν από τους βασικότερους κόμβους της Ευρώπης, τόσο για την κυκλοφορία των ανθρώπων, όσο και για την κυκλοφορία των εμπορευμάτων. Και αν κάτι είναι αναπόσπαστο συστατικό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής είναι η κυκλοφορία αυτή. Τα παγκόσμια δίκτυα των εμπορευμάτων άλλωστε είναι αυτά που οδηγούν στην παγκόσμια εξάπλωση των ασθενειών με ταχύτατο ρυθμό. Εν αντιθέσει, στην Ελλάδα, όπως και στις περισσότερες χώρες της ανατολικής Ευρώπης, όπου το κεφάλαιο είναι σε πολύ μικρότερο βαθμό διεθνοποιημένο και δεν υπάρχουν βιομηχανικά κέντρα τέτοιου μεγέθους, είχαμε μια αρκετά πιο «χαμηλού ρυθμού» εκκίνηση της εξάπλωσης.

Από εκεί και πέρα βέβαια, η ασθένεια, και επομένως η ευαλωτότητα και η ευπάθεια, είναι συνολικά συνυφασμένη με τον καπιταλιστικό τρόπο ζωής μας. Δεν είναι άλλωστε το καθημερινό στρες και η ανασφάλεια, η πίεση στο σχολείο, στο πανεπιστήμιο, στη δουλειά και οι εντατικοποιημένοι ρυθμοί ζωής μερικές από τις κυριότερες συνιστώσες στην εμφάνιση καρδιαγγειακών και ψυχιατρικών νοσημάτων; Δεν είναι η ποιότητα του φαγητού και του νερού που καταναλώνουμε, η απομάκρυνσή μας από τη φύση και η ποιότητα της ζωής μέσα σε τέσσερις τσιμεντένιους τοίχους που γενικότερα επιδεινώνουν την υγεία μας; Θα μπορούσαμε να συνεχίσουμε, αλλά ελπίζουμε το επιχειρήμα μας να έγινε σαφές. Και προφανώς, κομβικό ρόλο παίζει ένα σύστημα υγείας που έχει σχεδόν πετάξει τελείως εκτός του κάθε δυνατότητα πρόληψης, υποβαθμίζοντας την πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας, που παρεμβαίνει μόνο όταν τα πράγματα γίνουν κρίσιμα, ώστε να μας επισκευάσει όσο χρειάζεται για να παραμένουμε χρήσιμοι για την παραγωγή.

Ένας ιός λοιπόν, ο Sars-Cov2, που δεν είναι απαραίτητα θανατηφόρος, μετατρέπεται σε τέτοιο, κατά βάση χάρη στην καπιταλιστική συνθήκη στην οποία ζούμε. Δεν υπάρχουν εκδικητικά φυσικά φαινόμενα που έρχονται να καταστρέψουν την ανθρωπότητα «για τα δεινά που έχει προκαλέσει στη φύση», αλλά φαινόμενα κοινωνικά διαμεσολαβημένα που συνδέονται με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και την επίδρασή του στις ζωές των ανθρώπων είτε έμμεσα λόγω ευπάθειας (γενετικής ή περιβαλλοντικής προέλευσης όπως αναδείξαμε παραπάνω), είτε άμεσα λόγω της ίδιας της κρατικής διαχείρισης. Η περιβαλλοντική καταστροφή, η εμφάνιση επιδημιών, όπως και οι οικονομικές κρίσεις άλλωστε είναι σύμφυτες με τη σχέση κεφάλαιο και θα συνεχίσουν να παράγονται, όσο συνεχίζουμε να την αναπαράγουμε. Αν υπάρχει ένα κοινό στοιχείο λοιπόν, ανάμεσα στους παράγοντες που οδηγούν στην εμφάνιση και στην υπερμετάδοση νέων ασθενειών, καθώς και σε αυτούς που μπορούν να προξενήσουν μαζικούς θανάτους, είναι η τάση του κεφαλαίου για διαρκή αύξηση της κερδοφορίας του.

Σε καμία περίπτωση βέβαια δεν πρέπει να αρκεστούμε στις διαπιστώσεις αυτές, στην κοινωνικοποίησή τους και στην καταγγελία από μέρους μας των κρατικών πολιτικών. Αντιθέτως, πρέπει τόσο η μορφή όσο και το περιεχόμενο των αγώνων μας να κατευθύνεται στο να σωθούν όσο περισσότερες ανθρώπινες ζωές είναι δυνατόν. Και για να συμβεί αυτό, πρέπει τόσο να παίρνουμε τα δικά μας μέτρα προστασίας στις κοινότητές μας, όσο και να πιέζουμε τα κράτη διαρκώς να αναλάβουν το κόστος της πρόληψης και της περίθαλψής μας.

---

7. Σε απόσταση λίγων ωρών βρίσκονται η Γαλλία, η Ελβετία, η Αυστρία, η Σλοβενία, αλλά και η Γερμανία, ενώ λόγω της συνθήκης Sengen δεν υπάρχουν σύνορα μεταξύ των κρατών αυτών (δηλαδή συγκεκριμένα και ελεγχόμενα σημεία διέλευσης).

Γνωρίζουμε, ότι στην περίπτωση μιας πανδημίας ή μιας φυσικής καταστροφής, τα κράτη θα έρθουν να διαχειριστούν αυτά τα καταστροφικά συμβάντα προκειμένου να τα χρησιμοποιήσουν προς όφελος του κεφαλαίου. Έτσι και σε αυτήν την περίπτωση, εστίασαν εσκεμμένα στη συγκεκριμένη κατάσταση έκτακτης ανάγκης και παρέλειψαν διακριτικά να αναφερθούν στις δομικές αιτίες που ωθούν τέτοιες καταστροφές ή ασθένειες να αναδυθούν και δημιούργησαν ένα πειθαρχικό και κατασταλτικό μοντέλο διαχείρισης της πανδημίας που μεταβιβάζει την ευθύνη αυτής στους ίδιους τους ανθρώπους.

V. Success story, summer break και φτου κι απ' την αρχή

Θα εστιάσουμε στο ελληνικό παράδειγμα, έχοντας όμως πάντα στο μυαλό μας την κατάσταση σε παγκόσμιο επίπεδο. Το τι συνέβη από τον Μάιο του 2020 και μετά, είναι λίγο πολύ γνωστό. Τα κρούσματα και οι θάνατοι άρχισαν να μειώνονται δραστικά⁸. Το ελληνικό κράτος είχε πετύχει αυτό που αποσκοπούσε, να βγει δηλαδή εγγυητής της δημόσιας υγείας ώστε να μπορέσει να προχωρήσει παρακάτω. Μέχρι τον Αύγουστο, εξιστορούσε το success story του, σύμφωνα με το οποίο πλασαριζόταν αρκετά ψηλά στη λίστα με τους λιγότερους θανάτους ανά εκατομμύριο πληθυσμού. Αυτό φυσικά δεν είχε καμία σχέση με την κατάσταση στην οποία βρισκόταν το Εθνικό Σύστημα Υγείας και η υποτιθέμενη ετοιμότητά του. Ως έναν βαθμό, θα μπορούσαμε να πούμε ότι συνέβαλε και το γρήγορο lockdown που εφαρμόστηκε από τον Μάρτιο και με τα κρούσματα να είναι ακόμα ελάχιστα. Η επιλογή του μέτρου του lockdown δεν ήταν βέβαια χωρίς τίμημα, καθώς μπλόκαρε (ή παρενόχλησε σημαντικά) κομμάτια της καπιταλιστικής παραγωγής. Ήταν, όμως, μέτρο-ελλείψει οποιουδήποτε μέτρου ενίσχυσης του δημόσιου συστήματος περίθαλψης- που κρίθηκε αναγκαίο για τον περιορισμό της πανδημίας, ώστε να αποκτήσει και πάλι το ελληνικό κράτος κάποια από τη χαμένη του αξιοπιστία. Η επιλογή του έγινε στρατηγικά, από τον Μάρτιο έως τον Μάιο, ώστε το καλοκαίρι να λειτουργήσει όσο το δυνατόν πιο κερδοφόρα η τουριστική βιομηχανία της χώρας, η οποία αποτελεί άλλωστε περίπου το 25% του ΑΕΠ. Και στην προσπάθεια αυτή, άνοιξε και τα σύνορα (προς τους τουρίστες και μόνο προφανώς) για να διασώσει όποιο κομμάτι της ήταν δυνατό. Παίρνοντας ελάχιστα μέτρα προστασίας όμως, ώστε να μπορεί αυτή να λειτουργήσει απρόσκοπτα, προανήγγειλε ουσιαστικά μια δεύτερη περίοδο πολύ πιο μαζικής εξάπλωσης μέσα στους επόμενους μήνες.

Από τον Σεπτέμβριο και μετά, μαζί με τη σταδιακή μείωση του όποιου τουριστικού κύματος, ξεκίνησε ξανά η εντονότερη στοχοποίηση των «κοινωνικά ανεύθυνων», δηλαδή, των κομματιών εκείνων που δεν τηρούν ευλαβικά τις κρατικές οδηγίες και σύμφωνα με την κυρίαρχη αφήγηση, ευθύνονται για τα πτωχευμένα που κάνει η χώρα στην προσπάθειά της να ξεπεράσει αυτήν την ανέλπιστη ατυχία που χτύπησε το σύνολο της ανθρωπότητας. Η αφήγηση αυτή άλλωστε έδινε στο κράτος το αλάνθαστο. Όταν η επιδημιολογική εικόνα βελτιωνόταν, ήταν χάρη στα μέτρα και την κρατική διαχείριση, όταν χειροτέρευε, ήταν λόγω της ανυπακοής των πολιτών στα μέτρα.

8. Βέβαια, η μείωση (ή και η αύξηση) των κρουσμάτων δεν εκφράζει πάντα την πραγματικότητα, καθώς μέσω της -κρατικά ελεγχόμενης- μείωσης (και αύξησης αντίστοιχα) των covid-test που διενεργούνται καθημερινά, μειώνονται (και αντίστοιχα αυξάνονται) και τα κρούσματα, χωρίς οι μεταβολές αυτές να αντιστοιχούν στην πραγματικότητα. Δεν μπορούμε να μην αναφερθούμε ωστόσο στην υποκρισία εκείνης της αντίληψης που τόσους μήνες έκανε πολιτική πάνω σε «θανατόμετρα» παρουσιάζοντας όλες τις στατιστικές (κρουσμάτων, θανάτων κτλ) των κρατών ως χαλκευμένες που σαν στόχο είχαν την εξαπάτηση του πληθυσμού και τη διασπορά της τρομοκρατίας, αλλά από την άλλη χρησιμοποιεί τα ίδια μεθοδολογικά εργαλεία (τις ίδιες πηγές, τους ίδιους θεσμικούς διαύλους διοχέτευσης πληροφοριών) όταν πρέπει ν' αναδείξει κάποια άλλα «θανατόμετρα», αυτά των εμβολίων...

Κάποιοι, μπορεί να πιστέψαμε ότι μετά το άνοιγμα του καλοκαιριού, ξεμπερδέψαμε με την καθημερινότητα του ολικού lockdown και της απαγόρευσης κυκλοφορίας. Έμελλε να διαψευστούμε. Το «δεύτερο κύμα» έκανε σιγά σιγά την εμφάνισή του και μαζί με αυτό επανήλθαν και όλοι οι περιορισμοί στην κυκλοφορία. Πρώτα για τη Θεσσαλονίκη και τη Βόρεια Ελλάδα και έπειτα για το σύνολο της χώρας.

VI. Ψάχνοντας μια λύση, για να ισορροπήσει: Κράτος, μέτρα, αναδιάρθρωση και οικονομία

Έχει σημασία να εξετάσουμε λοιπόν, τι είναι αυτό που έκανε το σύνολο σχεδόν των κρατών να ποντάρουν εν τέλει σε μέτρα που -σε πρώτο βαθμό τουλάχιστον- φαίνεται να πληγώνουν αυτό που τους ενδιαφέρει περισσότερο: την οικονομία. Μπορεί να υπήρχαν καθημερινές ανακοινώσεις με δεκάδες νέα μέτρα ή μεταβολές των παλιών, αλλά επί της ουσίας, σχεδόν το σύνολο αυτών μπορούν να αναχθούν στα βασικά τρία. Το lockdown, την απαγόρευση κυκλοφορίας και τη μάσκα. Και σε δεύτερο χρόνο ήρθε και το εμβόλιο, που ήταν και το μοναδικό, ουσιαστικά, μέτρο που πάρθηκε για την αντιμετώπιση της ίδιας της ασθένειας⁹.

Μπορούμε να πούμε, πως για τη διαχείριση της πανδημίας το βάρος δόθηκε κατά κύριο λόγο στον περιορισμό της μετάδοσης. Πρακτικά, αυτό μεταφράστηκε σε προσπάθεια να διακοπούν καταρχάς όλες οι ανθρώπινες δραστηριότητες που δεν αποφέρουν κέρδος και άρα δεν θεωρούνται σημαντικές. Αυτό έγινε με το μέτρο της **απαγόρευσης κυκλοφορίας**¹⁰. Μετακινήσεις που αφορούν τη διασκέδαση και ιδιαίτερα τη διασκέδαση πέρα από τα μαγαζιά, έγιναν στόχος των ΜΜΕ και της καταστολής. Ο ελεύθερος χρόνος μετατράπηκε σε χρόνο εγκλεισμού στο σπίτι. Η δυνατότητα της συνάντησης μετατράπηκε σε οικογενειακή υπόθεση. Ο έρωτας έγινε αποδεκτός μόνο με συμβόλαιο γάμου και οι παρέες μόνο με συμβόλαιο συγκατοίκησης. Κατά τ' άλλα, οι ίδιοι άνθρωποι που το βράδυ απαγορευόταν να πιουν μια μπύρα στις πλατείες της πόλης, το πρωί στοιβάζονταν στα ΜΜΜ για να πουλήσουν την εργασιακή τους δύναμη σε κάποια εταιρεία του κέντρου ή σε κάποιο εργοστάσιο στις Βιομηχανικές Περιοχές (ΒΙ.ΠΕ.). Και εκεί, κατά κανόνα στοιβαγμένοι και εκτεθειμένοι στον ιό. Προφανώς το μέτρο αυτό, ούτε ήταν δυνατόν, ούτε υπήρχε ακριβώς σκοπός να εφαρμοστεί καθολικά. Δεν υπάρχουν τόσσοι μπάτσοι άλλωστε. Είχε όμως αυτό που η ΝΔ ονόμασε «εκπαιδευτική αξία», που στην πραγματικότητα αποτέλεσε και αποτελεί έναν μηχανισμό πειθάρχησης στην κρατική πολιτική, η οποία ορίζει πότε αξίζει να ζήσουμε και πότε να πεθάνουμε, πότε το ποσοστό κέρδους κρίνεται αρκετό ώστε να εκτεθούμε και να εκθέσουμε ανθρώπους στον ιό και πότε οι δραστηριότητές μας είναι ασήμαντες για τον νόμο της αξίας.

Η προσπάθεια εμπέδωσης της εργασίας και της κατανάλωσης ως οι αποκλειστικά απαραίτητες διαδικασίες για τη ζωή μας, ως οι λεγόμενες βασικές δραστηριότητες, ήρθε

9. Προφανώς κομμάτι της έρευνας ασχολήθηκε και με φάρμακα που θα αντιμετώπιζαν τον ιό, αλλά αυτό ήταν αμελητέο μπροστά στη δαπάνη και τον «επιστημονικό» χρόνο που αφιερώθηκε στα εμβόλια. Και όσον αφορά τα ελάχιστα μέτρα «στήριξης» των συστημάτων υγείας, αυτά θεωρούμε οριακά αστέιο να τα συμπεριλάβουμε στην εξίσωση.

10. Κατ' εμάς, το μέτρο της απαγόρευσης κυκλοφορίας δεν έχει να κάνει μόνο με τη βραδινή «ολική» απαγόρευση, αλλά ήταν ένα μέτρο με ολόημερη ισχύ, καθώς οι ημερήσιες επιτρεπόμενες μετακινήσεις σχετίζονταν αυστηρά μόνο με την εργασία, την κατανάλωση και την κατάσταση έκτακτης ανάγκης (και ακόμα και αυτά ήταν στην ευχέρεια του εκάστοτε μπάτσου να κριθούν ως άξιοι λόγοι).

-συνειδητά ή μη- να εισάγει και μια νέα ηθική γύρω από το ζήτημα της εργασίας. Η εργασία ερχόταν από τις απαρχές του καπιταλισμού μαζί με μια υπόσχεση. Η υπόσχεση αυτή έλεγε πως αν είσαι εργατικός και δεν τεμπελιάζεις, θα αμοίβεσαι με χρήμα αλλά και με ελεύθερο χρόνο. Σε αυτόν τον χρόνο θα μπορείς να πράττεις αυτό που ονομάζουμε ζωή (συναντήσεις, φίλες/οι, διασκέδαση, έρωτας, παιχνίδι κτλ). Η γνωστή φράση «δουλεύουμε για να ζήσουμε». Η συρρίκνωση του ελεύθερου χρόνου, η περαιτέρω εμπορευματοποίηση της «ζωής» και η σύνδεση της απόλαυσης με την κατανάλωση δεν είναι κάτι με το οποίο ερχόμαστε πρώτη φορά αντιμέτωπες, αλλά είναι κομμάτι της κεφαλαιακής επέκτασης σε κάθε πτυχή της ζωής μας. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια πως η παρούσα συγκυρία δεν εισάγει μια τομή στην ηθική της εργασίας όπως την ξέραμε μέχρι σήμερα. Ότι δηλαδή «ζούμε για να δουλεύουμε» και να καταναλώνουμε. And that's it.

Μπορεί στο κομμάτι των απαγορεύσεων των μετακινήσεων τα πράγματα να είναι αρκετά ξεκάθαρα, με μοναδικό (αλλά μη αμελητέο) πρόβλημα για το κράτος την κοινωνική δυσарέσκεια. Μπορεί και αυτά που γράψαμε πέρυσι σχετικά με την ανάγκη του ελληνικού κράτους να επανακτήσει τη χαμένη του αξιοπιστία ως εγγυητής της δημόσιας υγείας και ασφάλειας, ώστε να διασφαλίσει την επόμενη ημέρα αυτού του κόσμου όπως τον ξέρουμε¹¹, να αρκούσαν για να εξηγηθεί το πρώτο lockdown Μαρτίου-Μαΐου. Το δεύτερο lockdown όμως κράτησε παραπάνω από ένα εξάμηνο, κι όσο καταστροφικό μπορεί να ήταν ανά περιπτώσεις αυτό για τις δικές μας τσέπες και την ψυχική μας υγεία, άλλο τόσο φάνηκε να είναι για πολλές επιχειρήσεις και τομείς του εγχώριου κεφαλαίου γενικότερα. Έχει, λοιπόν, μια σημασία να σταθούμε λίγο παραπάνω στην επιλογή αυτή, στο παράδοξο που δημιουργεί σχετικά με την κρατική διαχείριση και στο γιατί εν τέλει δεν είναι και τόσο παράδοξο.

Κατ' εμάς, το κράτος δεν είναι το κόμμα των αφεντικών. Δεν είναι απλά ο εκφραστής, στη σφαίρα του πολιτικού, των συμφερόντων της αστικής τάξης. *Αντιλαμβανόμαστε το κράτος βασισμένοι σε μια διαλεκτική της μορφής και του περιεχομένου της ταξικής πάλης. Αφαιρέσει η κατανόησή μας είναι η ανταγωνιστική σχέση μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας στη διαδικασία της παραγωγής, δηλαδή η εκμετάλλευση της εργασίας από το κεφάλαιο. Με αυτό το συγκεκριμένο πλαίσιο λοιπόν, αντιμετωπίζουμε το κεφάλαιο ως μια σχέση ταξικής πάλης και το κράτος ως αντικείμενο και αποτέλεσμα της ταξικής πάλης¹².* Ως αποτέλεσμα των καπιταλιστικών σχέσεων εκμετάλλευσης, βασική του μέριμνα είναι η συνέχιση της ομαλής αναπαραγωγής αυτών των κοινωνικών σχέσεων. Και για να συμβεί αυτό, πρέπει να διασφαλίσει και τις δύο πλευρές της σύγκρουσης. Όσο μεριμνά για την αέναη συσσώρευση κεφαλαίου, άλλο τόσο αντιλαμβάνεται ότι αυτή δεν είναι δυνατή χωρίς την αναπαραγωγή της εργατικής τάξης. Το κράτος πρέπει να διασφαλίζει ότι οι προλετάριοι δεν θα πεθαίνουν ή θα νοσούν μαζικά, ώστε να επιστρέφουν καθημερινά υγιείς στους χώρους εργασίας τους. *Somebody gotta work* άλλωστε.

Τα κράτη, ζυγίζοντας τις επιλογές τους, αποφάσισαν να θυσιάσουν ένα κομμάτι της οικονομίας προκειμένου να διατηρήσουν την κοινωνική συνοχή, με την ελπίδα ότι σε βάθος χρόνου θα καταφέρουν να δημιουργήσουν τις συνθήκες για αύξηση της κερδοφορίας. Με ευκαιρία την πανδημία, προσπάθησαν να επιταχύνουν μια καπιταλιστική αναδιάρθρωση,

11. Τόσο για να ανοίξει τον -τόσο κρίσιμο για το ελληνικό κεφάλαιο- τουρισμό αμέσως μετά, όσο και για να μπορέσει σε βάθος χρόνου να προχωρήσει με την καπιταλιστική αναδιάρθρωση όσο το δυνατόν πιο αναίμακτα.

12. «Την πάσα ελπίδα αφήστε όσοι περνάτε», Τυφλοπόντικας 1, 2015, Φάμπρικα Υφανέτ.

οι τάσεις της οποίας ήταν ήδη ορατές από πριν, όπως και τα προβλήματα της παγκόσμιας οικονομίας. «Με ευκαιρία» δεν σημαίνει βέβαια ότι τα κράτη εξαπέλυσαν έναν ιό για να γίνει πιο εύκολα η αναδιάρθρωση, ούτε ότι είχαν έτοιμο ένα πακέτο ταχύρρυθμης αναδιάρθρωσης και περίμεναν πότε θα ξεσπάσει μια πανδημία για να το εφαρμόσουν. Σημαίνει ότι με τον ίδιο τρόπο που εμείς βλέπουμε στην κρίση τις δυνατότητες που ανοίγονται για ρήξη στην καπιταλιστική σχέση, αντίστοιχα και το κεφάλαιο βλέπει την ευκαιρία να εγκαθιδρύσει ένα νέο καθεστώς συσσώρευσης. Το να πιστεύουμε ότι το lockdown ή (ακόμα χειρότερα) η πανδημία συνολικά, αποτελούσαν κάποιο κρυφό σχέδιο στα χέρια κράτους-αφεντικών και επιβλήθηκαν με μοναδικό σκοπό να αναδιարθρωθεί μια οικονομία σε κρίση, σημαίνει ότι δεν κατανοούμε τον αντιφατικό τρόπο με τον οποίο ξετυλίγεται η τρέχουσα αναδιάρθρωση.

Όπως αναφέρουμε και παραπάνω, το ελληνικό κεφάλαιο περνάει και αυτό τη «δικιά του» κρίση συσσώρευσης¹³. Και η κρίση ως μια στιγμή μπλοκαρίσματος της καπιταλιστικής συσσώρευσης πάει αγκαζέ με την αναδιάρθρωση¹⁴. Το ελληνικό κράτος καλείται από τη μια να διασφαλίσει την αναπαραγωγή του κόσμου της εργασίας και από την άλλη, να προχωρήσει με την -άκρως αναγκαία για το κεφάλαιο- διαδικασία αναδιάρθρωσης στην οποία ήδη βρίσκεται. Για να συμβεί αυτό, ήταν κρίσιμης σημασίας, η εξέλιξη της πανδημίας και των θανάτων να μην πάρουν μια ανεξέλεγκτη τροπή.

Αφενός λοιπόν, μια ραγδαία αύξηση των θανάτων έπρεπε να αποφευχθεί γιατί ενδεχομένως θα οδηγούσε σε κοινωνική οργή και αποσταθεροποίηση, πράγμα που πιθανόν να στεκόταν εμπόδιο στην αναδιάρθρωση. Αφετέρου, αντίστοιχα, για να υπάρξει σημαντική μείωση στον αριθμό των θανάτων θα έπρεπε να συμβεί μια ριζοσπαστική αναδιάρθρωση στο σύστημα υγείας¹⁵ στην ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση από αυτήν που συμβαίνει εδώ και χρόνια. Αντίθετη δηλαδή με τη διαρκή προσπάθεια μετακύλισης του κόστους της αναπαραγωγής μας στις πλάτες μας. Και το ελληνικό κράτος δεν ήταν πρόθυμο¹⁶ να κάνει πίσω σ' αυτό το κομμάτι. Με αυτό το δεδομένο λοιπόν, αλλά και με το ότι κατά την καπιταλιστική μορφή οργάνωσης των κοινωνικών σχέσεων η *συνάντηση των ανθρώπων*¹⁷ (πέρα από τους δημόσιους χώρους) γίνεται κατά κύριο λόγο στα στάδια της παραγωγής και της κατανάλωσης, ήταν αναγκαίο κακό να κλείσουν κομμάτια της οικονομίας ώστε να περιοριστεί η μετάδοση. Τα εκατομμύρια των εργαζομένων που βρέθηκαν ξαφνικά πεταμένα εκτός εργασίας δεν μπορούσαν να αφεθούν ξεκρέμαστα. Είπαμε, το κράτος για

13. Λέμε «δικιά του» γιατί πλέον το κεφάλαιο είναι τόσο διεθνοποιημένο που ο διαχωρισμός των εκάστοτε εθνικών οικονομιών δεν είναι πάντα ξεκάθαρος. Γι' αυτό κι άλλωστε η κεφαλαιακή κρίση δεν είναι πλέον κάτι που χτυπά μια συγκεκριμένη εθνική οικονομία, αλλά έχει και αυτή συνήθως διεθνή χαρακτήρα. Παρόλα αυτά, μπορούμε να πούμε ότι στην Ελλάδα η κρίση αυτή βρίσκεται εδώ και χρόνια σε όξυνση.

14. Βλέπε υποσημείωση 12.

15. Ο αριθμός των θανάτων θα μπορούσε να μειωθεί με ριζικές αλλαγές και σε πολλούς άλλους τομείς προφανώς, όπως: άδειαση των κέντρων κράτησης μεταναστών και αποσυμφόρηση των φυλακών, στέγαση των αστέγων σε άδεια σπίτια, φροντίδα για ηλικιωμένους στον τόπο κατοικίας, σταμάτημα βιομηχανιών κτλ. Εδώ όμως, επιλέξαμε να σταθούμε στο παράδειγμα του συστήματος υγείας.

16. Δεν θεωρούμε ότι απλώς δεν ήθελε ή ότι έχει κάποιες σαδιστικές βλέψεις απέναντι στους προλετάριους, αλλά ότι το συγκεκριμένο κομμάτι της αναδιάρθρωσης είναι πολύ κρίσιμης σημασίας για το κεφάλαιο και βρισκόμαστε σ' ένα σημείο της, που ένα τέτοιο πισωγύρισμα από πλευράς του, θα ταρακούνησε παραπάνω την κερδοφορία του. Βέβαια, εδώ παίζει τον ρόλο του και το κομμάτι του κοινωνικού ανταγωνισμού. Η ευκολία δηλαδή να μην κάνει πίσω σε αυτό το κομμάτι το ελληνικό κράτος πηγάζει και από την απουσία κινημάτων γύρω από το ζήτημα της υγείας-περίθαλψης.

17. Και άρα και η δυνατότητα μετάδοσης.

να μπορέσει να εξασφαλίσει την ομαλή συνέχιση των εκμεταλλευτικών σχέσεων, πρέπει προηγουμένως να μεριμνά για την κοινωνική ειρήνη. Και αυτό δεν θα ήταν δυνατόν αν ξαφνικά ένα σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού δεν μπορούσε να αναπαραχθεί λόγω αναστολής εργασίας. Έτσι, ο μισθός όσων μπήκαν σε καθεστώς αναστολής εργασίας αντικαταστάθηκε με το επίδομα των 534 ευρώ¹⁸. Για να εγγυηθεί το κράτος την αναπαραγωγή του προλεταριάτου, αλλά και του κεφαλαίου, πρέπει να εξασφαλίσει και την καταναλωτική δύναμη του πρώτου.

Κάτι παρόμοιο ισχύει και για τις επιχειρήσεις. Το lockdown προφανώς και δεν εφαρμόστηκε στο σύνολο της παραγωγής, παρά σ' ένα κομμάτι της. Οι ζωές των προλεταρίων πρέπει να προστατευτούν (aka έχουν αξία) στο μέτρο που παράγουν αξία για το κεφάλαιο. Δεν αξίζουν τόσο ώστε να σταματήσει κάθε παραγωγική δραστηριότητα ή έστω ένα μεγάλο ποσοστό αυτής. Σε αυτό το σημείο, αναζητήθηκε η κρίσιμη εκείνη ισορροπία ώστε το ελληνικό κεφάλαιο, ή για να είμαστε ειλικρινείς οι τομείς εκείνοι που είναι σημαντικότεροι, να βγουν όσο το δυνατόν πιο αλώβητοι από το lockdown. Ταυτόχρονα, το lockdown ήταν ευκαιρία να συμβάλει με τη σειρά του στη διαδικασία της αναδιάρθρωσης. Πέρα από την υποτίμηση της εργατικής δύναμης ως βασικό συστατικό στοιχείο της αναδιάρθρωσης, στο ελληνικό παράδειγμα αυτή αποσκοπούσε (και αποσκοπεί ακόμα) στη βίαιη προλεταριοποίηση ενός πιο ανατιμημένου κοινωνικού κομματιού. Ήταν αρκετά βολικό το γεγονός πως οι κλάδοι που χτυπήθηκαν περισσότερο ήταν κλάδοι στους οποίους κυριαρχούσαν (ή είχαν σημαντικό μερίδιο της αγοράς) μικρές -οικογενειακές και μη- επιχειρήσεις (επισιτισμός, εμπόριο, διασκέδαση, τέχνη κτλ). Οι διάφοροι μικρομεσαίοι επιχειρηματίες που τεμαχίζουν την πίτα των κερδών σε όλο και περισσότερα κομμάτια, περιορίζοντας τα ποσοστά κέρδους και καθυστερώντας την ανάπτυξη, μπορούν και να καταστραφούν. Άλλωστε στους κλάδους αυτούς, οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις-αλυσίδες, είχαν την τεχνογνωσία να προσαρμοστούν αρκετά πιο εύκολα, γρήγορα και αποτελεσματικά λειτουργώντας μέσα από την ψηφιακή σφαίρα. Πρόκειται για μια διαδικασία που συχνά ονομάζεται συγκεντροποίηση κεφαλαίου.

Παρόλα αυτά, ειδικότερα στον κλάδο του τουρισμού, το ελληνικό κράτος επέλεξε να προστατεύσει την (μικρο)ιδιοκτησία¹⁹. Στο λιανεμπόριο και την εστίαση βέβαια, τα πράγματα είναι κάπως διαφορετικά, με ένα μεγάλο ποσοστό επιχειρήσεων να ενδέχεται να κλείσουν. Αξίζει όμως να αναφερθεί ότι και σε αυτήν την περίπτωση, το ελληνικό κράτος επέλεξε να προστατεύσει έως ένα σημείο την (μικρο)ιδιοκτησία, επιδοτώντας τις επιχειρήσεις και προσπαθώντας να διασφαλίσει τις καταβολές ενοικίων κτλ. Εκτιμούμε ότι αυτή η επιλογή συνδέεται με τη γενικότερη κατεύθυνση που αναφέραμε προηγουμένως, δηλαδή την προσπάθεια του κράτους να δημιουργήσει κάποιου είδους κοινωνική συναίνεση.

18. Προφανώς και για όσες και όσους εργάζονταν υπό καθεστώς μαύρης εργασίας δεν υπήρξε κάτι αντίστοιχο.

19. Αυτό συνέβη γιατί, αφενός, το ελληνικό κράτος προσπαθεί να καταστήσει όλη την ελληνική επικράτεια τουριστικό προορισμό, προωθώντας τη δημιουργία τουριστικών δομών σε όλα τα μήκη και πλάτη της χώρας, που θα αναδείξουν τα «ιδιαίτερα στοιχεία του κάθε τόπου». Αυτή η γεωγραφική διασπορά/αποκέντρωση, μάλλον ενθαρρύνει, παρά αποτρέπει, τη μικροεπιχειρηματικότητα. Αφετέρου, το τουριστικό προϊόν προς πώληση προσπαθεί να χτίσει ένα προφίλ «αυθεντικής εμπειρίας της καθημερινής ζωής στην Ελλάδα», να απαγκιστρωθεί από τους συνήθεις καλοκαιρινούς προορισμούς και να επεκταθεί στα κέντρα των πόλεων. Αυτή η «αυθεντική εμπειρία» αναζητείται συχνά μακριά από τις μαζικές, κονσερβοποιημένες τουριστικές μονάδες και καταλήγει συνήθως στα air-bnb-καταλύματα, σε μια χώρα με πολύ υψηλά ποσοστά μικροϊδιοκτησίας.

Από εκεί και πέρα, επιστρατεύτηκε η επικοινωνιακή διαχείριση του κινδύνου της νόσησης, με σκοπό την τρομοκράτηση του κοινωνικού συνόλου, ώστε να παραχθεί η απαραίτητη πειθάρχηση, χρησιμοποιώντας το γνωστότερο στα χρονικά ψυχολογικό όπλο: τον φόβο. Τόσο το ελληνικό όσο και τα περισσότερα δυτικά κράτη πόνταραν σε «ενημερωτικές»-προπαγανδιστικές καμπάνιες σχετικά με τον ιό που περισσότερο ήθελαν να δημιουργήσουν ένα γενικό αίσθημα ανασφάλειας παρά να ενημερώσουν. Για εβδομάδες τα δελτία ειδήσεων μιλούσαν μόνο για την «ασύμμετρη απειλή» και τον «αόρατο εχθρό». Ο διάχυτος κοινωνικός φόβος νομιμοποίησε το αναγκαίο συμπλήρωμα στο lockdown: το «μένουμε σπίτι», την απαγόρευση κυκλοφορίας, και την αστυνομική διαχείριση της πανδημίας. Οι σειρήνες των χιλιάδων νέων περιπολικών υπερίσχυαν αυτών των ασθενοφόρων, για να απαντήσουν στο αίσθημα ανασφάλειας από τη μία, αλλά κατά βάση για να βάλουν το δικό τους λιθαράκι -ή μάλλον μενίρ- στην πειθάρχηση του προλεταριάτου, λειαίνοντας τον δρόμο για την αναδιάρθρωση. Η επιτάχυνση της οποίας κατέστη δυνατή καθώς η αυξημένη καταστολή, ο φόβος για τον ιό, ο εντεινόμενος έλεγχος και τα περιοριστικά μέτρα -το σπάσιμο των οποίων κόστιζε ακριβά-, μεγάλωναν πολύ το κόστος της αντίδρασης σε αυτήν.

Τα υπέρογκα ποσά που δαπανήθηκαν κατά τη διάρκεια της πανδημίας για την ενίσχυση των διάφορων αστυνομικών σωμάτων φανερώνουν και κάτι ακόμα: ότι το κράτος οχυρώνεται μπροστά στον κίνδυνο ανάδυσης νέων κοινωνικών κινημάτων που θα βάλουν μπροστά τις δικές τους ανάγκες. Τα πράγματα λοιπόν δεν είναι τόσο απλά όσο φαίνονται. Η σχέση κεφάλαιο ισορροπεί σε μια κλωστή. Κι αυτό καταλήγει στην ενίσχυση του φόβου και της αστυνόμευσης από την πλευρά του κράτους, για τη διόγκωση της πειθάρχησης και της καταστολής. Ο καπιταλισμός παρόλα αυτά, είναι ένα υπερβολικά ευπροσάρμοστο σύστημα και ξέρει καλά από ισορροπίες. Αυτή η κλωστή είναι εύθραυστη *μόνο ως προς αυτό στο οποίο βασίζεται: το προλεταριάτο*²⁰.

Όσο κι αν συνεισφέρει το lockdown στην επιτάχυνση της αναδιάρθρωσης, προφανώς και το ίδιο το κεφάλαιο προτιμάει να επιστρέψει σε μια κανονικότητα. Για να συμβεί αυτό, τα κράτη βασίζονται κατά κύριο λόγο στα **εμβόλια**. Τα εμβόλια είναι η φθηνότερη δυνατή λύση (και με τεράστια κέρδη για τις φαρμακευτικές ταυτόχρονα), αλλά δεν είναι αυτός ο βασικός λόγος που επιλέγονται ως μοναδική αντιμετώπιση της covid-19. Ο κύριος λόγος που επιλέγονται είναι ο εξής: δεν στέκονται εμπόδιο στη φιλελεύθερη αναδιάρθρωση, ειδικότερα στον χώρο της υγείας. Επιτυγχάνουν σε μεγάλο βαθμό²¹ να απαντήσουν στο άμεσο ζήτημα της υγείας του πληθυσμού όσον αφορά την κρίση του covid, ενώ δεν αντιμετωπίζουν τα αίτια του προβλήματος και, το κυριότερο, δεν βελτιώνουν τις γενικότερες συνθήκες ζωής των προλεταρίων. Εξασφαλίζουν, επίσης, ότι δεν πρόκειται να αυξηθεί η χρηματοδότηση και άρα η ποιότητα και η προσβασιμότητα του συστήματος υγείας. Σε αυτό το πλαίσιο συμβάλλουν και στην ενίσχυση της ρητορικής περί ατομικής ευθύνης. Αν πεθαίνεις γιατί το σύστημα υγείας δεν έχει τις υποδομές να σε περιθάλψει, πλέον δεν φταίει το κράτος και η αναδιάρθρωση στην υγεία, αλλά εσύ ο ίδιος που δεν φρόντισες να εμβολιαστείς.

Εισάγεται έτσι ένας νέος διαχωρισμός, μεταξύ υπεύθυνων από τη μια και ανεύθυνων και κοινωνικά επικίνδυνων από την άλλη, ο οποίος πιθανότατα δεν θα μείνει στο επίπεδο της

20. «Ιός, ο Σημερινός κόσμος» του Ζιλ Ντωβέ, Μτφ Αντίθεση, περιοδικό «Το Διαλυτικό», τεύχος 4ο.

21. Από αυτά που γνωρίζουμε μέχρι σήμερα, είναι πολύ αποτελεσματικά ως προς τη βαρύτητα της νόσησης. Παρόλα αυτά δεν σταματούν τη μετάδοση και υπάρχει ακόμα μεγάλη αβεβαιότητα για τη διάρκεια ανοσίας που προσφέρουν.

ρητορικής. Τα πράσινα πιστοποιητικά²² έρχονται να συνδυαστούν με διάφορες ανθρώπινες πρακτικές και να λειτουργήσουν ως προϋπόθεση για την είσοδο στα εκάστοτε κοινωνικά πεδία. Στο κομμάτι της εργασίας για παράδειγμα, κανείς δεν μας εγγυάται ότι δεν θα ανοίξει ένα παραθυράκι για διώξεις ακόμα και απολύσεις εργαζομένων. Και προφανώς σε όλο αυτό αποκρύπτεται και το γεγονός ότι δεν έχουμε όλοι και όλες πρόσβαση στον εμβολιασμό, πόσο μάλλον άμεσα, πόσο μάλλον σε χώρες πέρα από τη δύση.

Στην πλειονότητά τους τα υγειονομικά μέτρα που πήραν τα κράτη μπορεί να φαντάζουν αρκετά παράδοξα. Ακόμα και για το ίδιο το κεφάλαιο. Και συχνά η υγειονομική τους αξία να είναι μηδαμινή ως μηδενική. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι πρόκειται για κάποιο πανούργο σχέδιο που εκπονήθηκε από σκοτεινούς κύκλους για να μας κλείσουν σπίτια μας και να μας κάνουν πειθήνιους. Ο καπιταλισμός δεν κρύβεται άλλωστε. Έρχεται και σου τρίβεται στη μούρη τόσο ξεδιάντροπα που σε ξαφνιάζει. Και η διαχείριση της πανδημίας δεν είναι κάποια εξαίρεση. Είναι ο τρόπος να εγγυηθούν τα κράτη τη συνέχιση αυτού του κόσμου όπως τον ξέρουμε σήμερα. Είναι η μόνη τους λύση για την επιστροφή σε αυτό που ονομάζουν κανονικότητα. Η επιστροφή δηλαδή, με ακόμα πιο δυσμενείς όρους για μας, στην εκμετάλλευσή μας. Τίποτα το παράδοξο δεν υπάρχει σε αυτό. Στα χέρια μας είναι να βρεθούν προ εκπλήξεως...

VII. Η συνέχεια της αναδιάρθρωσης

«Πώς να ανοίξει η αγορά όταν γίνονται δύο διαδηλώσεις τη μέρα;»

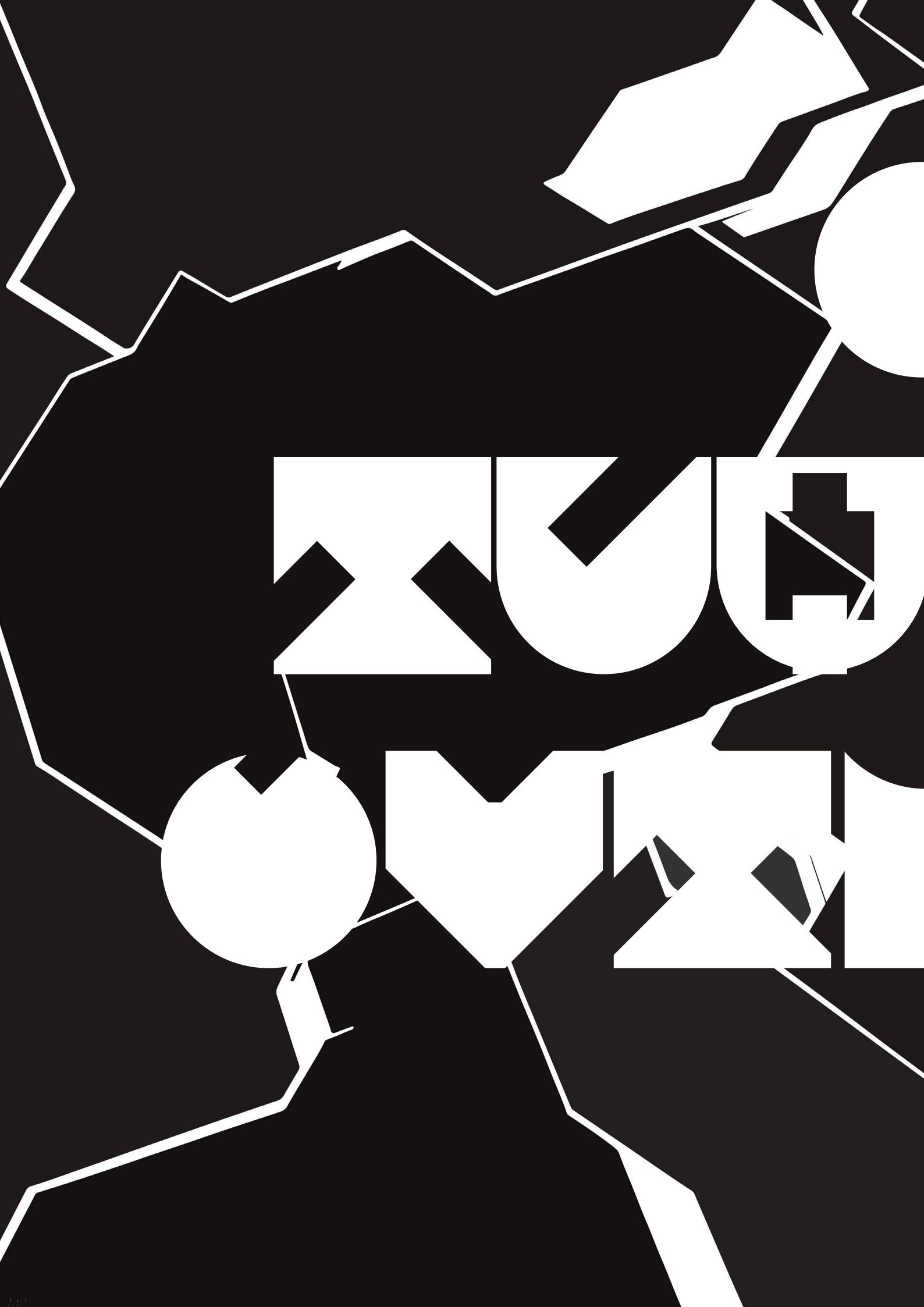
-Α. Γεωργιάδης, 2021

«Η προσωρινή ακινητοποίηση ενός μέρους των παραγωγικών δραστηριοτήτων μόνο τις διακόπτει χωρίς να καταστρέφει αυτό που τις θέτει σε κίνηση – και το οποίο σύντομα θα τις ξεκινήσει ξανά. Ακόμα και υπό μερική αναστολή, η καπιταλιστική σχέση παραγωγής δεν σταματά να λειτουργεί. Η εμπορική ανταλλαγή παραμένει στη βάση των πραγμάτων [...]»

-Αντίθεση

Θέλουμε να είμαστε σαφείς σε σχέση με την πραγματικότητα που όλες βιώσαμε από τις αρχές του 2020. Δεν θεωρούμε ότι η πανδημία προκλήθηκε τεχνητά, ως σχέδιο των αφεντικών για τη διεξαγωγή εμπορικών πολέμων και διακρατικών ανταγωνισμών. Ούτε ότι αυτό που ζούμε είναι χούντα. Ή ότι τα εμβόλια αποτελούν μέρος κάποιου σχεδίου αλλοίωσης του (ελληνικού) dna μας. Αυτό που πιστεύουμε ότι εξελίσσεται όλο αυτό το διάστημα, είναι η συνέχεια της αναδιάρθρωσης της καπιταλιστικής σχέσης. Μιας αναδιάρθρωσης, όμως, που ήταν σε εξέλιξη ήδη από τη δεκαετία του 1970 και το τέλος του κύκλου αγώνων της κεϋνσιανής περιόδου. Σε ολόκληρο το χρονικό αυτό διάστημα πάρθηκαν μέτρα, πολλά εφαρμόστηκαν, άλλα μπλοκαρίστηκαν, όμως κράτος και κεφάλαιο δεν κατόρθωσαν να εγκαθιδρύσουν έναν νέο κύκλο ομαλής συσσώρευσης. Στην τρέχουσα ιστορική περίοδο, η πανδημία αποτελεί ένα όπλο στα χέρια τους, στα πλαίσια αυτής της διαρκούς αναζήτησης για το «ιερό δισκοπότηρο».

22. Το ψηφιακό πράσινο πιστοποιητικό είναι μέχρι στιγμής η ψηφιακή απόδειξη ότι ένα πρόσωπο είτε έχει εμβολιαστεί, είτε έχει υποβληθεί σε διαγνωστική εξέταση με αρνητικό αποτέλεσμα, είτε έχει αναρρώσει από τη νόσο covid-19.

Ενώ λοιπόν το lockdown αποτέλεσε πλήγμα για πολλές επιχειρήσεις, το ελληνικό κράτος προχώρησε παράλληλα σε ενέργειες για την ενίσχυσή τους. Από την 1η Ιουνίου μπήκε σε λειτουργία το πρόγραμμα επιδότησης μερικής απασχόλησης ΣΥΝ-ΕΡΓΑΣΙΑ, το οποίο πήρε συνεχόμενες παρατάσεις. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα αλλά και η συνέχιση του καθεστώτος αναστολής συμβάσεων εργασίας χρηματοδοτούνται από τα κονδύλια του ευρωπαϊκού προγράμματος SURE, το οποίο έχει ήδη εγκρίνει 87,9 δισ. ευρώ χρηματοδοτική στήριξη σε 17 κράτη μέλη της ΕΕ²³. Τα χρήματα αυτά, συνήθως καταλήγουν σε προγράμματα, τα οποία έχουν ως μοντέλο το πρόγραμμα Kurzarbeit²⁴ της Γερμανίας, το οποίο χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά το 2008 και στην ουσία αποτελεί τη θεσμοθέτηση της επισφάλειας, δίνοντας και επίσημα τη δυνατότητα στα αφεντικά να απασχολούν εργατικό δυναμικό όποτε και σε όποιον βαθμό κρίνουν ότι το χρειάζονται. Ένα ακόμη βήμα προσαρμογής δηλαδή, στις just-in-time ανάγκες του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, μέσα από τη διαμόρφωση μιας δεξαμενής προλετάρων που ανά πάσα στιγμή μπορεί να βρίσκονται είτε εντός, είτε εκτός εργασίας.

Το ελληνικό πρόγραμμα φέρει τον τίτλο ΣΥΝ-ΕΡΓΑΣΙΑ, συνηγορώντας στη γνωστή ρητορική, όπου εργοδότες, εργαζόμενοι και κράτος καλούνται να βάλουν από κοινού πλάτη στο ξεπέραςμα αυτής της «δοκιμασίας που περνάει η χώρα». Μια ρητορική που συσκοτίζει τη σχέση κεφαλαίου-εργασίας και έρχεται κατά τα γνωστά να δημιουργήσει μια ψευδή ενότητα γύρω από το έθνος. Σε αυτό το πρόγραμμα «συνεργασίας» λοιπόν, η κάθε επιχείρηση που έχει εμφανίσει μείωση τζίρου τουλάχιστον 20% μπορεί να μειώσει έως και 50% τις ώρες, κατά τις οποίες απασχολεί τους εργαζομένους της, χωρίς να χρειάζεται τη συγκατάθεσή τους. Έχουμε, λοιπόν, την περίπτωση όπου ένας εργαζόμενος απασχολείται 5 φορές τη βδομάδα από 8 ώρες. Ο εργοδότης του, έχοντας πάντα ως δεδομένο ότι είχε μείωση τζίρου κατά 20%, δικαιούται να τον εντάξει στο πρόγραμμα ΣΥΝ-ΕΡΓΑΣΙΑ και να επιλέξει να τον απασχολεί, για παράδειγμα, 5 φορές τη βδομάδα από 4 ώρες κάθε φορά. Ο εργαζόμενος θα λάβει από τον κρατικό προϋπολογισμό μόνο το 60% από το μισό των καθαρών αποδοχών που έχασε. Αξίζει να σημειωθεί ακόμη, ότι ο εργοδότης για ασφαλιστικές εισφορές θα πληρώσει μόνο για εκείνες τις ώρες που εργάστηκε ο εργαζόμενος.

Ένα χρόνο μετά και ενώ το πρόγραμμα ΣΥΝ-ΕΡΓΑΣΙΑ συνεχίζεται κανονικά, έρχεται ένα νέο εργασιακό νομοσχέδιο με στόχο να δημιουργήσει ένα πλήρως ρυθμισμένο πλαίσιο ελαστικοποίησης της εργασίας. Με άλλα λόγια, να προσφέρει ένα ολοκληρωμένο νομικό οπλοστάσιο στα χέρια των αφεντικών, σε συνέχεια της προσπάθειας που όπως είδαμε έχει ξεκινήσει ήδη από τα χρόνια της εφαρμογής των μέτρων λιτότητας και συνεχίστηκε και κατά τη διάρκεια της πανδημίας. Το νέο αυτό νομοσχέδιο προβλέπει ότι ένας εργαζόμενος θα είναι υποχρεωμένος να δουλεύει και πέραν του 8-ωρου όταν αυτό απαιτείται από τις ανάγκες της επιχείρησης, και μάλιστα χωρίς αποζημίωση, ενώ δεν θα δουλεύει όταν οι ανάγκες είναι μειωμένες. Και φυσικά, τα ωράρια θα ρυθμίζονται μέσα από ατομικές συμβάσεις εργασίας, αφού όπως μαθαίνουμε από τα κυρίαρχα ΜΜΕ, «η καθεμία από εμάς, είναι ξεχωριστή, έχει τις δικές της ανάγκες και δεν μπορεί κανείς να μας επιβάλει ανελαστικούς όρους εργασίας». Η απαξίωση του συνδικαλισμού και η προώθηση των ατομικών συμβάσεων εργασίας δεν αποτελούν φυσικά κάτι νέο. Αντιθέτως, η διάσπαση της εργατικής τάξης σε ατομικότητες που διαπραγματεύονται διαχωρισμένα με την εργο-

23. Περισσότερα για το πρόγραμμα SURE και τη χρηματοδοτική στήριξη στα κράτη μέλη της ΕΕ εδώ: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/financial-assistance-eu/funding-mechanisms-and-facilities/sure_el.

24. Περισσότερες λεπτομέρειες για το πρόγραμμα Kurzarbeit εδώ: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/06/11/na061120-kurzarbeit-germanys-short-time-work-benefit>.

δοσία, έχει κεντρική σημασία για το κράτος και το κεφάλαιο από τη δεκαετία του '70 και μετά. Πρόκειται για αυτό που περιγράφεται πολύ πετυχημένα στο 4ο τεύχος του περιοδικού Blaumachen²⁵:

«Η πρώτη διάσταση της αναδιάρθρωσης είναι η ολόενα και μεγαλύτερη διάσπαση των συμπαγών τμημάτων του προλεταριάτου που αποτέλεσαν το μαζικό εργατικό κίνημα της περιόδου του κέυνσιανισμού. Η διάσπαση εξελίσσεται στην περίοδο από το 1973 μέχρι σήμερα προς τον κατακερματισμό, την εξατομίκευση της «σύμβασης εργασίας» (της θεσμικής αποκρυστάλλωσης της μορφής της σχέσης κεφαλαίου στο πεδίο της παραγωγής αξίας) και η διαδικασία αυτή συναντάται με διαφορετική ένταση σε κάθε κράτος (ανάλογα με τη θέση του στην ιεραρχία του κεφαλαίου). Η κονιορτοποίηση αυτή έχει ως αποτέλεσμα, σήμερα πλέον, την αμφισβήτηση της ίδιας της σύμβασης εργασίας και αποτελεί τη διαδικασία μετασχηματισμού του συμπαγούς «εργάτη μάζα» σε ένα ρευστό εργατικό δυναμικό προσαρμοσμένο στις ανάγκες της just in time παραγωγής και διανομής της αξίας».

Η αναδιάρθρωση όμως, δεν περνάει μόνο μέσα από την αλλαγή των εργασιακών σχέσεων. Στις αρχές του 2020 το κράτος προχώρησε σε αλλαγές και σε ό,τι αφορά τα «περιβαλλοντικά έργα», νομοθετώντας έτσι, ώστε η διαδικασία περιβαλλοντικής αδειοδότησης να αντιμετωπίζεται μόνο ως «χρονοβόρα διοικητική διαδικασία» και «ανασταλτικός παράγοντας» για τις επενδύσεις και την πολυπόθητη πράσινη ανάπτυξη. Στο πλαίσιο αυτό, είναι δυνατή η αδειοδότηση ενός έργου ακόμα κι αν έχει αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις εντός του δικτύου Natura 2000, εφόσον προβλέπονται μέτρα αντιστάθμισης. Ούτε και αυτό φυσικά πρέπει να μας εκπλήσσει, αφού οι επενδύσεις σε αυτόν τον τομέα είναι εδώ και χρόνια κεντρικής σημασίας για την κρατική πολιτική και έχουν αποτελέσει πεδίο αγώνων πολλές φορές στο πρόσφατο παρελθόν. Ήδη τον Ιούνιο του 2010, γράφαμε στο κείμενο με τίτλο, Green New Deal του 1ου τεύχους της επιθεώρησης για τους Μητροπολιτικούς Ανταγωνισμούς, Factory:

[..]Σήμερα, εν μέσω μιας νέας κρίσης και υπό τον φόβο μελλοντικών κοινωνικών αναταραχών και εξεγέρσεων, η ιδέα ενός νέου «New Deal» ξαναζωντανεύει σε Ευρώπη και Αμερική. Αυτή τη φορά βαφτίζεται με τον αλαζονικό και υποκριτικό τίτλο πράσινη νέα συμφωνία, «Green New Deal (GND)», καθώς στόχο έχει μια νέα παγκόσμια διαταξική, πολιτική και κοινωνική συμμαχία με πρόσχημα την κλιματική αλλαγή και το αναμενόμενο οικολογικό κραχ. Πρόκειται για το πολυδιαφημισμένο μοντέλο της πράσινης αειφόρου ανάπτυξης με την προώθηση επενδύσεων σε πράσινα οικολογικά έργα υποδομής, «υποδομές βιωσιμότητας», με σκοπό να τονωθεί η χειμαζόμενη καπιταλιστική ανάπτυξη και να αναζωογονηθεί η υποκρύπτουσα κρίση κοινωνικής ενσωμάτωσης. Το πράσινο new deal εμφανίζεται, λοιπόν, μαζί με τους ενδεχόμενους μελλοντικούς πολέμους ως η κυρίαρχη λύση και απάντηση για την έξοδο του καπιταλισμού από την κρίση. Οι αντιρρήσεις απέναντι στο νέο μοντέλο φαίνονται πλέον γραφικές. Η πράσινη σκέψη, που γελοιοποιούνταν μέχρι πρόσφατα, αφομοιώνεται, χάνει τον πρότερο κινηματικό και αντισυστημικό της χαρακτήρα και καταλαμβάνει πια ηγεμονική θέση. Πρόκειται για την έλευση μιας νέας πολιτικής στρατηγικής διακυβέρνησης.[..]

Η συνθήκη της πανδημίας λοιπόν, αποτέλεσε την κατάλληλη ευκαιρία ώστε να συνεχιστεί η εμβάθυνση της αναδιάρθρωσης και σε αυτό το επίπεδο, μέσω της αναβάθμισης της νομοθεσίας, αλλά και της πραγματοποίησης πολλών έργων, κυρίως εγκατάστασης αιολικών

25. Το απόσπασμα είναι από το κείμενο με τίτλο «Communisation: Η ιστορική παραγωγή της επανάστασης της τρέχουσας περιόδου».

πάρκων, τα οποία υπό άλλες συνθήκες θα είχαν συναντήσει μεγαλύτερες αντιστάσεις από τα τοπικά κινήματα. Το 2020 αποτέλεσε χρονιά ρεκόρ για το κεφάλαιο²⁶, με την τοποθέτηση 200 νέων ανεμογεννητριών, συνολικής απόδοσης 517,5 MW στο ηλεκτρικό δίκτυο. Η συνολική εγκατεστημένη ισχύς αιολικών στο τέλος του 2019 ήταν 4.113,5 MW, κάτι που σημαίνει ότι σημειώθηκε αύξηση 14,4%. Όπως όμως αναδείξαμε ήδη στην ενότητα με τίτλο «Καπιταλισμός και Ιός», είναι η ίδια η αντιφατική διαδικασία της υπαγωγής της φύσης στο κεφάλαιο, που διαταράσσει την οικολογική ισορροπία του πλανήτη. Ως εκ τούτου, όσο και να βελτιωθούν οι τεχνολογίες κατασκευής ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, και όσα «περιβαλλοντικά» έργα και να πραγματοποιηθούν, το αποτέλεσμα θα είναι η εντεινόμενη φυσική καταστροφή. Είναι σημαντικό, να εμμένουμε τόσο στην αποδόμηση των κυρίαρχων επιχειρημάτων που μιλούν για πράσινη ανάπτυξη, όσο και των θεσμικών προσεγγίσεων που αντιμετωπίζουν συχνά το ζήτημα ως τεχνικό. Και προφανώς, και σε αυτήν την περίπτωση, να αναδεικνύουμε τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και αναπαραγωγής, ως γενεσιουργό αιτία και αυτής της καταστροφής.

Σε αντίθεση με τις υπόλοιπες πτυχές της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, από τις οποίες το κράτος αποσύρεται συστηματικά κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών (είδαμε πιο αναλυτικά το ζήτημα της περίθαλψης και της μείωσης των σχετικών δαπανών), υπάρχει μία που διαρκώς ενισχύεται και είναι αυτή της καταστολής. Εν μέσω πανδημίας, ψηφίστηκε το νομοσχέδιο για τις «Δημόσιες υπαίθριες συναθροίσεις». Η προσπάθεια επιβολής απαγορεύσεων και περιορισμών των διαδηλώσεων μέσα από τη δημιουργία ενός θεσμικού πλαισίου κανόνων είναι μια κρατική επιδίωξη που επανέρχεται κατά καιρούς στο προσκήνιο τις τελευταίες δεκαετίες. Οι περιορισμοί στην κυκλοφορία μάλλον άνοιξαν τις κρατικές ορέξεις και για μια νέα απόπειρα, σύμφωνα με την οποία προβλέπεται ότι «για τη λήψη της απόφασης περί απαγόρευσης, όπως και για την επιβολή περιορισμών [...] λαμβάνονται υπόψη ιδίως ο εκτιμώμενος αριθμός συμμετεχόντων, η περιοχική πραγματοποίησής της, ο βαθμός επικινδυνότητας αυτής ως προς την πιθανότητα διάπραξης σοβαρών εγκλημάτων». Την απόφαση για το εάν μια κινητοποίηση είναι «μικρή» ή «μεγάλη» θα την παίρνει ο επικεφαλής αξιωματικός των μπάτσων. Ενώ ένα ακόμα χαρακτηριστικό παράδειγμα των στρατηγικών επιλογών κράτους και κεφαλαίου σε σχέση με τον τρέχων κύκλο συσσώρευσης αποτελεί η θέσπιση της πανεπιστημιακής αστυνομίας, σύμφωνα με το τελευταίο εκπαιδευτικό νομοσχέδιο, η χρηματοδότηση της οποίας ανέρχεται στα 20 εκατομμύρια ευρώ ετησίως, τη στιγμή που η συνολική χρηματοδότηση των ΑΕΙ για το 2020 ήταν μόλις 91,6 εκατομμύρια ευρώ²⁷.

Με όλες τις παραπάνω αναφορές, θέλουμε στην ουσία να δείξουμε ότι δεν αντιμετωπίζουμε κάποιο μυστικό σχέδιο, οργανωμένο από σκοτεινά κέντρα τον τελευταίο ενάμιση χρόνο και αυτό που συμβαίνει αποτελεί τη συνέχεια της προσπάθειας του κεφαλαίου για έξοδο από τη διαρκή κρίση²⁸ που βρίσκεται εδώ και δεκαετίες. Δεν αρνούμαστε ότι η

26. <https://eletaen.gr/deltio-typou-i-statistiki-tis-aiolikis-energeias-deytero-examino-2020/>.

27. <https://tvxs.gr/news/ellada/astynomia-sta-panepistimia-20-ekat-eyro-etisios-tha-kostizei-i-neamada>.

28. Στο κείμενο του Harry Cleaver με τίτλο «Θέσεις για τη Διαρκή Κρίση του Καπιταλισμού: Το ανυπέβλητο των ταξικών ανταγωνισμών», το οποίο είχαμε μεταφράσει στο τεύχος 2 της επιθεώρησης για τους μητροπολιτικούς ανταγωνισμούς, Factory, γράφεται:

«Θέση 1: Είμαστε εν μέσω μιας διαρκούς κρίσης. Γράφουμε και μιλάμε για τη σημερινή κρίση με τον ίδιο τρόπο που το κάνουμε τις τελευταίες δύο δεκαετίες, επειδή συνεχίζουμε να παίρνουμε μέρος σε μία παγκόσμια κρίση του καπιταλισμού που μπορεί να χρονολογηθεί τουλάχιστον από τα τέλη της δεκαετίας του 1960. Όσον αφορά τη διάρκεια, το βάθος και την έκταση, αυτή η κρίση μπορεί να συγκριθεί με εκείνη της δεκαετίας του 1930 –η διάρκεια της οποίας θεωρείται ότι απλώνεται από πριν το κραχ του

συνθήκη της πανδημίας αποτέλεσε πρόσφορο έδαφος για την εφαρμογή πολιτικών που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο εκτυλίσσονταν. Ωστόσο, οι κεφαλαιακές ανάγκες μεταβάλλονται απρόβλεπτα (πόσο μάλλον στη σημερινή πρωτόγνωρη συγκυρία) και οι κρατικές πολιτικές όσο καλά σχεδιασμένες και να είναι από τα πριν, έχουν την ευελιξία να αναπροσαρμόζονται, ώστε να απαντάνε σ' αυτές και να ανακατευθύνουν την αναδιάρθρωση, πράγμα αναγκαίο ώστε να επιβιώνει η κεφαλαιακή σχέση και να βγαίνει όσο το δυνατόν πιο ενισχυμένη. Ο περιορισμός της κυκλοφορίας των ανθρώπων, όχι μόνο ως συμμόρφωση προς τις κρατικές προσταγές, αλλά και ως μέσο αυτοπροστασίας, ήταν σύμμαχος σε αυτή την προσπάθεια. Με τα κινήματα σε ύφεση τα τελευταία χρόνια, θα μπορούσαμε να πούμε, ότι σε αυτή τη συγκυρία έγινε μια προσπάθεια να πιαστούν στον ύπνο οι κοινωνικές αντιστάσεις και να επιταχυνθεί η υλοποίηση πολιτικών που σε προηγούμενες προσπάθειες ηττήθηκαν ή υλοποιήθηκαν μερικώς.

VIII. Η (διαρκής) κρίση του Εθνικού Συστήματος Υγείας

«Μέχρι τον Σεπτέμβριο θα έχω ελέγξει τα πάντα. Νοσοκομεία, ζημίες, κόστη, χρησιμότητα, κλίνες. Εάν χρειαστεί να κλείσω νοσοκομεία, θα τα κλείσω».

- Άδωνις Γεωργιάδης, 2013

Κάπως έτσι φτάσαμε και στο ξέσπασμα της πρωτοφανούς κρίσης του συστήματος Υγείας. Πριν πούμε οτιδήποτε για αυτό, κρίνεται αναγκαίο να αναφέρουμε ότι αυτό που αποκαλείται Εθνικό Σύστημα Υγείας είναι απλά άλλη μία από τις λειτουργίες του καπιταλιστικού κράτους, το οποίο είναι ο βασικός εγγυητής της αναπαραγωγής της καπιταλιστικής σχέσης. Υπό αυτή την έννοια, το ΕΣΥ, μεταξύ άλλων, είναι αυτό που φροντίζει για την αναπαραγωγή των προλετάρων, η εργατική δύναμη των οποίων κινεί αυτόν τον κόσμο. Φυσικά, δεν είναι ίδια η αξία της ζωής όλων των κομματιών του πληθυσμού και έτσι κάποια, πλεονάζοντα, δεν τυγχάνουν της ίδιας πρόσβασης σε αυτό. Είναι φανερό άλλωστε σε κάθε φωτογραφία κέντρου κράτησης μεταναστών, σε κάθε φυλακή του σωφρονιστικού συστήματος. Ήταν φανερό πριν από την πανδημία, έγινε ακόμη πιο προκλητικά σαφές με την αντιμετώπιση που έτυχαν μετανάστες και φυλακισμένοι κατά τη διάρκεια των τελευταίων μηνών.

Μετά από μια δεκαετία γεμάτη δημοσιονομικά μέτρα που απαξίωσαν το ΕΣΥ, η κατάσταση που κλήθηκε να αντιμετωπίσει θα ήταν αδύνατο να μην δημιουργήσει πίεση σε αυτό. Η λειτουργία του ήταν ούτως ή άλλως πέρα από τα όριά του. Ο αποκλεισμός πιο υποτιμημένων κοινωνικών κομματιών από αυτό άλλωστε, δεν αποτελεί κάποια νέα συνθήκη στο σήμερα, αλλά πάγια λογική του. Όταν λέγαμε ότι ο αποκλεισμός των μεταναστών μάς αφορά, γιατί η διαχείρισή τους είναι μεταξύ άλλων και μια εικόνα του μέλλοντος των υποτιμημένων κομματιών του ντόπιου πληθυσμού, δεν εννοούσαμε κάτι πολύ διαφορετικό από αυτό που συμβαίνει τώρα στον χώρο της υγείας. Από το 2008 και μετά, το πέρας μιας

1929, σε όλη τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και μέχρι τις αρχές της μεταπολεμικής περιόδου της Ραx Americana, μέσω του Σχεδίου Μάρσαλ στη Δυτική Ευρώπη, της ανοικοδόμησης της Ιαπωνίας και της έναρξης του Ψυχρού Πολέμου. Γράφουμε και μιλάμε για μία διαρκή κρίση, διότι ούτε οι υφέσεις των επιχειρηματικών κύκλων ούτε οι ανακάμψεις, ούτε μια ολόκληρη σειρά από καπιταλιστικά αντίμετρα (τοπικά και διεθνή) έχουν επιλύσει τα βασικά προβλήματα του συστήματος με τέτοιο τρόπο ώστε να θέσουν τη βάση για μια εκ νέου σταθερή διαδικασία συσσώρευσης. [..]»

περιόδου με υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης για τα δεδομένα της χώρας²⁹, το ελληνικό κράτος προχώρησε σε μείωση τόσο της χρηματοδότησης του ΕΣΥ, όσο και του απασχολούμενου σε αυτό προσωπικού με στόχο να αντιμετωπίσει την κρίση δημοσιονομικού χρέους³⁰. Υπολογίζεται ότι χάθηκαν περίπου 26.000 θέσεις εργασίας κατά την περίοδο αυτή, θέσεις που ακόμη και να υπήρχε η βούληση θα ήταν αδύνατο να καλυφθούν με το ξέσπασμα της πανδημίας. Ταυτόχρονα, έγιναν προσπάθειες μεταφοράς της δαπάνης των υπηρεσιών υγείας και της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης απευθείας στους χρήστες (αντίτιμο στην πρόσβαση και εισαγωγή στα δημόσια νοσοκομεία, αυξήσεις συμμετοχών ασφαλισμένων σε εξετάσεις και φάρμακα, αύξηση των φαρμάκων που βρέθηκαν έξω από ασφαλιστική κάλυψη, εκτεταμένη συρρίκνωση ασφαλιστικών παροχών υγείας κτλ). Πολλά από αυτά τα μέτρα, όπως το αντίτιμο κατά την είσοδο στα δημόσια νοσοκομεία, συνάντησαν λιγότερο ή περισσότερο οργανωμένες αρνήσεις και έτσι η εφαρμογή τους σταμάτησε.

Η δική μας προσπάθεια πάντα αφορούσε, και αφορά, αφενός το μπλοκάρισμα μέτρων όπως τα παραπάνω, αλλά και την προσπάθεια ανάγνωσης της στόχευσης της κρατικής πολιτικής και της ερμηνείας της στρατηγικής που το κράτος ακολουθεί, μέσα από τα δικά μας θεωρητικά εργαλεία. Είναι σαφές λοιπόν ότι η διαδικασία αναδιάρθρωσης της καπιταλιστικής σχέσης σε παγκόσμια κλίμακα περνά μέσα και από τα επιμέρους συστήματα υγείας και το ΕΣΥ δεν θα μπορούσε να αποτελεί εξαίρεση. Στόχος και σε αυτήν εδώ την περίπτωση, είναι η μετατροπή τους σε έναν αυτόνομο κύκλο συσσώρευσης κεφαλαίου. Όπως πολύ εύστοχα περιγράφει η ομάδα Mouvement Communiste³¹:

«[...] Είτε ανήκουν σε δημόσιες ή σε ιδιωτικές εταιρείες, η δομή των νοσοκομείων είναι όλο και περισσότερο μία καθαρά καπιταλιστική δομή που προορίζεται να αποκομίσει κέρδος χάρη στην πώληση του εμπορεύματος «υγεία». Ο μετασχηματισμός του νοσοκομειακού τομέα έτσι συνιστά μία «αναβάθμιση» του κεφαλαίου στο επίπεδο της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας. Αυτή η διείδυση του κεφαλαίου στην αγορά του κράτους ανταποκρίνεται στη συνεχόμενη επέκταση του κεφαλαίου σε όλες τις σφαίρες της οικονομικής δραστηριότητας και της γενίκευσης του εμπορεύματος σαν τη μόνη μορφή πλούτου.

Το νοσοκομείο εκφράζει την πιο αναβαθμισμένη μορφή της συμπύκνωσης και της συγκέντρωσης κεφαλαίου στην αγορά της υγείας. Με άλλα λόγια και πιο σχηματικά: ο οικογενειακός ιατρός θυμίζει τη φιγούρα του τεχνίτη· το κέντρο υγείας είναι περισσότερο σαν μία μικρή μεταποιητική βιοτεχνία (που συγκεντρώνει τους εργάτες στο ίδιο μέρος και επιμερίζεται τα πάγια κόστη αλλά ακόμα βασίζεται στον απλό συνεταιρισμό)· το νοσοκομείο εμφανίζεται σαν την συγκεκριμένη βιομηχανική οργάνωση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, με το να συνδυάζει τη διαίρεση και την επιστημονική οργάνωση της εργασίας (εξειδίκευση, διαίρεση, επαναλαμβανόμενη δουλειά), την εκμηχάνιση (τεχνολογία και εφαρμοσμένη επιστήμη) και τη συνεργασία μεγάλης κλίμακας (συλλογικός εργάτης και

29. Αναλυτικά μπορεί κάποιος να παρακολουθήσει τη μεταβολή του ελληνικού ΑΕΠ από το 1961 έως και το 2019 εδώ: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=GR>.

30. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000 το δημοσιονομικό χρέος της Ελλάδας βρισκόταν λίγο πάνω από το 100% του ΑΕΠ. Το 2009 εκτινάχθηκε στο 126.7% και τα επόμενα χρόνια σταθεροποιήθηκε πάνω από το 170%. Αναλυτικά δεδομένα μπορεί κανείς να παρακολουθήσει εδώ: <https://tradingeconomics.com/greece/government-debt-to-gdp>.

31. Το απόσπασμα έχει παρθεί από τη μετάφραση της μπροσούρας «HEALTH AS AN INDUSTRY GENERATING NEW VALUE», η οποία έγινε από τη Φάμπρικα Υφανέτ και είναι διαθέσιμη μαζί με μια δική μας εισαγωγή εδώ: <https://yfanet.espivblogs.net/2021/03/01/i-ygeia-os-viomichania-poy-paragei-nea-axia-o-metaschimatismos-toy-nosokomeioy-pros-ena-syghrono-viomichaniko-montelo/>.

συγκεντροποίηση της εφαρμοσμένης έρευνας).[...]]»

Πρόκειται για μια ιστορία που για όσες από εμάς υπήρξαμε με κάποιο τρόπο στους αγώνες των προηγούμενων ετών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση σίγουρα φέρει κάποιες ομοιότητες. Το κράτος, ως ιδιοκτήτης του ΕΣΥ, πρέπει να δώσει τα χαρακτηριστικά μιας σύγχρονης επιχείρησης στην ιδιοκτησία του και να την καταστήσει κερδοφόρα, ή έστω για αρχή, λιγότερο ζημιόγωνα. Να τη νοικοκυρέψει, όπως ακούμε συχνά στα κυρίαρχα ΜΜΕ, και να εξασφαλίσει ότι δεν υπάρχει πλεονάζον σταθερό/μεταβλητό κεφάλαιο όπως επιτάσσει το just-in-time (JIT)³² μοντέλο. Αυτό δεν σημαίνει ότι το κέρδος ήταν μέχρι τώρα απόν, κάθε άλλο. Το κέρδος υπήρχε και υπάρχει μέσα στο ΕΣΥ με διάφορους τρόπους, θεσμικούς ή μη, όπως τα φακελάκια, τα απογευματινά ιατρεία, τα φάρμακα και ο ιατρικοτεχνικός εξοπλισμός που παράγεται είτε από το εγχώριο, είτε από το διεθνές κεφάλαιο. Πλέον όμως, αυτή η συνθήκη δεν είναι αρκετή και είναι επιτακτικό το κράτος να αποσυρθεί από τη δίχως αυστηρά κριτήρια χρηματοδότηση του ΕΣΥ και να εστιάσει στη χρηματοδότηση ως επένδυση, ως διαδικασία δηλαδή, η οποία μπορεί να αποφέρει περισσότερο κέρδος.

Η κρατική πολιτική της τελευταίας δεκαετίας λοιπόν, είχε σε κάποιο βαθμό τη στόχευση να οδηγήσει τα πράγματα προς τα εκεί. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της κατεύθυνσης που περιγράφει το παραπάνω απόσπασμα, της κίνησης δηλαδή προς ένα πιο αποτελεσματικό και παραγωγικό εθνικό σύστημα υγείας, αποτελεί το κλείσιμο 5 νοσοκομείων της Αττικής το 2013, αλλά και οι fast track απολύσεις από τις οποίες συνοδεύτηκε. Πρόκειται για αυτό ακριβώς που περιγράφει το παρακάτω απόσπασμα από το κείμενο «Ιός, ο Σημερινός κόσμος» του Ζιλ Ντωβέ³³, όπου μιλώντας για το Γαλλικό Σύστημα Υγείας αναφέρει:

«[...] Η διοίκηση των νοσοκομείων τις διαχειρίζεται στη βάση του just-in-time μοντέλου όπως σε ένα εργοστάσιο υφασμάτων ή σε ένα σουπερμάρκετ, διαθέτει πάντοτε μόνο τα απολύτως αναγκαία (ένα κρεβάτι που δεν καταλαμβάνεται για 24 ώρες σημαίνει χαμένα λεφτά) και μια δεξαμενή ανέργων από την οποία, αν χρειαστεί, προσλαμβάνει προσωρινό προσωπικό βάσει σύμβασης και χωρίς αυτό να έχει το καθεστώς του δημόσιου υπαλλήλου.»

Κάπως έτσι φτάσαμε στην τραγική κατάσταση του Νοεμβρίου, ιδιαίτερα στη βόρεια Ελλάδα, όπου οι αριθμοί των καθημερινών εισαγωγών για νοσηλεία ανέβηκαν δραματικά και οι εφημερίες έφτασαν να θυμίζουν εμπόλεμη ζώνη. Η αντοχή τόσο των εργαζομένων όσο και των υποδομών ξεπεράστηκε, με διασωληνώσεις ασθενών να λαμβάνουν χώρα ακόμη και εκτός των ΜΕΘ. Το υπουργείο Υγείας πιστό στις πολιτικές τόσων ετών περιορίστηκε σε πρώτο βαθμό στην έκκληση για εθελοντική μετάβαση και προσφορά ιατρικού προσωπικού στα νοσοκομεία που είχαν τα μεγαλύτερα προβλήματα, περιμένοντας απλά τη χαλάρωση του φαινομένου ως αποτέλεσμα των περιορισμών που επιβλήθηκαν στην κυκλοφορία. Εν τέλει, και ακριβώς επειδή έπρεπε να διατηρήσει την κοινωνική συνοχή

32. Το just-in-time μοντέλο παραγωγής, είναι γνωστό και ως Toyota Production System (TPS), γιατί εφαρμόστηκε για πρώτη φορά από την κατασκευάστρια εταιρεία αυτοκινήτων, Toyota, τη δεκαετία του '70. Αυτό που προβλέπει, είναι η αυστηρή αντιστοίχιση του σταθερού και του μεταβλητού κεφαλαίου με τις ανάγκες της παραγωγής, έτσι ώστε το παραχθέν προϊόν ή η παραχθείσα υπηρεσία να είναι έτοιμα τη στιγμή που πρέπει να καταναλωθούν. Όχι νωρίτερα, αλλά ούτε και αργότερα, ώστε να μεγιστοποιείται η αποτελεσματικότητα και να ελαχιστοποιείται η σπατάλη. Περισσότερα εδώ: <https://www.investopedia.com/terms/j/jit.asp/>.

33. Το κείμενο περιλαμβάνεται στο 4ο τεύχος του περιοδικού «Το Διαλυτικό».

όπως προαναφέραμε, αναγκάστηκε να κάνει και κάποιες προσλήψεις (ορισμένου χρόνου βέβαια, όπως ορίζει και η just-in-time λογική) αλλά και να αυξήσει τον αριθμό των λειτουργικών ΜΕΘ. Αυτά τα ημίμετρα, μπορεί να μην συμβαδίζουν ακριβώς με τη γενικότερη κατεύθυνση της αναδιάρθρωσης στον χώρο της υγείας, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι επαρκούν, ώστε να ισχυριστούμε πως καταφέρνουν να μεταβάλουν την ουσία της. Τόσο η μείωση της χρηματοδότησης, όσο και ο αποκλεισμός όλο και περισσότερων κοινωνικών κομματιών, συνεχίζουν να εντείνονται.

Το κομμάτι της αναδιάρθρωσης που φαίνεται να παρακωλύεται, ως ένα σημείο, είναι αυτό που θέλει τα νοσοκομεία να μετατρέπονται σε αυτόνομες μονάδες αυξημένης ανταγωνιστικότητας. Η ανταγωνιστικότητα αυξάνεται είτε μέσω της μείωσης του κόστους λειτουργίας, είτε μέσω της υλοποίησης fast-track ιατρικών διαδικασιών που αποφέρουν σημαντικό κέρδος³⁴. Εν μέσω πανδημίας, τα νοσοκομεία κατά κύριο λόγο γέμισαν με λιμνάζοντες ασθενείς με ελάχιστες ανταγωνιστικές ιατρικές διαδικασίες να λαμβάνουν χώρα (πχ χειρουργεία). Βέβαια, όπως είπαμε νωρίτερα, η πανδημία δεν ήρθε απλά να επιταχύνει μια προσχεδιασμένη αναδιάρθρωση. Η κατεύθυνση της αναδιάρθρωσης μπορεί να έχει κάποιους στόχους, δεν είναι όμως κάτι που αποφασίστηκε από κάποια επιτροπή και μένει απaráλλαχτο παρά τη μεταβολή των συνθηκών. Έτσι, και μέσα στη συνθήκη της πανδημίας, τα εμπόδια που μπήκαν στο κομμάτι της ανταγωνιστικότητας των νοσοκομείων³⁵, ανάγκασαν το ελληνικό κράτος (για να καλύψει το χαμένο έδαφος και να βγει κερδισμένο) να εντείνει κατά πολύ την αναδιάρθρωση στο πεδίο των αποκλεισμών από την περίθαλψη, και επομένως και της πτώσης της χρηματοδότησης που ήρθε ως λογικό επακόλουθο.

Και φυσικά οι κρατικές βλέψεις για το μέλλον, αποτελούν συνέχεια της προσπάθειας για αναδιάρθρωση του ΕΣΥ. Όσο η πανδημία προχωράει και δεν αναπτύσσονται δυναμικοί αγώνες γύρω από την υγεία, η αναδιάρθρωση θα εντείνεται προς μια κατεύθυνση μετάλλαξης του τρόπου λειτουργίας του ελληνικού συστήματος υγείας προς ένα μοντέλο σύμπραξης ιδιωτικού και δημόσιου τομέα. Αυτό, απαιτεί τόσο την πλήρη απαξίωση και την κατάργηση ορισμένων δημόσιων δομών περίθαλψης που δεν είναι εύκολη η αναδιάρθρωσή τους (τάση που ευνοήθηκε από τη διαχείριση της πανδημίας), όσο και την επιστροφή των «υγιών και κερδοφόρων» δημόσιων δομών στην κατεύθυνση της αύξησης της ανταγωνιστικότητάς τους στο επόμενο διάστημα.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις του κρατικού προϋπολογισμού για το 2021, οι δαπάνες του υπουργείου Υγείας όχι μόνο δεν πρόκειται να ενισχυθούν, αλλά θα μειωθούν σε σχέση με αυτές του 2020. Από τα 4,8 δισ. ευρώ της τρέχουσας χρονιάς -από τα οποία 523 εκατ. ήταν πρόσθετοι πόροι κατά της πανδημίας και στα οποία πρέπει να προστεθούν και 263 εκατ. που δόθηκαν ως επιχορήγηση στον ΕΟΠΥΥ για να καλυφθεί η μείωση εσόδων από ασφαλιστικές εισφορές λόγω πανδημίας- οι δαπάνες για την υγεία μειώνονται το 2021 στα 4,25 δισ., από τα οποία μόλις 131 εκατ. υπολογίζονται ως πρόσθετοι πόροι για την πανδημία. Πρακτικά, πρόκειται για μια μείωση 16% που έρχεται σε κραυγαλέα αντίθεση

34. Περισσότερα πάνω στο ζήτημα θα βρείτε τόσο στον πρόλογο όσο και στη μετάφραση του κειμένου «Η υγεία ως βιομηχανία που παράγει νέα αξία» των Mouvement Communiste, που έγινε από τη Φάμπρικα Υφανέτ.

35. Η επιλογή να δοθεί προτεραιότητα στους ασθενείς με covid, που η νοσηλεία τους ήταν συνήθως λιμνάζουσα και ασύμφορη, έγινε βέβαια ξεκάθαρα για λόγους θεάματος, καθώς για να βγει το κράτος ως εγγυητής μέσα στην παρούσα υγειονομική κρίση, έπρεπε τουλάχιστον σε μιντιακό επίπεδο να φανεί πως δίνει βαρύτητα στην αντιμετώπισή της, με λοιπά προβλήματα υγείας να ασοραποιοούνται σε μεγάλο βαθμό.

με τις μακάβριες εικόνες στα νοσοκομεία και τις αγωνιώδεις εκκλήσεις γιατρών και νοσηλευτών. Και όλα αυτά, τη στιγμή που έχει τελείως αντίθετη κατεύθυνση η πρόβλεψη για τις αμυντικές δαπάνες, τις μόνες θεαματικά ευνοημένες λόγω εξοπλισμών και δεσμεύσεων για αγορές οπλικών συστημάτων από ΗΠΑ και Γαλλία, κυρίως. Από 3,8 δισ. ευρώ φέτος, ο προϋπολογισμός του υπουργείου Άμυνας ανεβαίνει το 2021 στα 5,4 δισ. ευρώ, που αντιστοιχεί σε αύξηση 30%.

ΙΧ. Η τηλεργασία ως μέτρο προστασίας της κερδοφορίας

Ένα κομμάτι του κεφαλαίου, το οποίο δραστηριοποιείται κυρίως στον τριτογενή τομέα, προσαρμόστηκε αρκετά γρήγορα στη συνθήκη της πανδημίας. Η τηλεργασία μπήκε στη ζωή κάποιων από εμάς ήδη από τον Μάρτιο του 2020, πριν καν νομοθετηθεί το κράτος για την υποχρεωτική απασχόληση του 40% των εργαζομένων κάθε επιχείρησης από απόσταση. Επιχειρήσεις που είχαν ένα σχετικό τεχνολογικό know how για μια τέτοια μετάβαση διέκριναν ότι είχαν πολλά να κερδίσουν από αυτήν την περιπέτεια. Με την απειλή του ιού, η καθημερινότητα στους εργασιακούς χώρους έγινε αρκετά δύσκολη καθώς τα αφεντικά έπρεπε να εξασφαλίσουν μια σειρά από υγειονομικά μέτρα, όπως αποστάσεις μεταξύ των θέσεων εργασίας, αντισηπτικά, μάσκες αλλά και να επιλύσουν μια σειρά από ζητήματα σχετικά με τους κοινόχρηστους χώρους, τα οποία οδηγούσαν σε μείωση του καθαρού χρόνου εργασίας. Ταυτόχρονα υπήρχε ο κίνδυνος να εμφανιστεί κάποιο κρούσμα μεταξύ των εργαζομένων, το οποίο θα απαιτούσε την απολύμανση χώρων, τον έλεγχο των υπόλοιπων εργαζομένων για ενδεχόμενη περαιτέρω μετάδοση και γενικότερα θα αναστάτωνε την εργασιακή κανονικότητα.

Η τηλεργασία ήταν ο μόνος τρόπος για να ξεφορτωθούν τα αφεντικά μια σειρά από τέτοια, βλαπτικά για την παραγωγικότητα, προβλήματα. Δεν έχουμε ψευδαισθήσεις για τον ρόλο που επιτελεί η τεχνολογία στα χέρια τους και δεν είναι φυσικά η πρώτη φορά που καλείται να δώσει λύσεις σε ζητήματα πειθάρχησης των εργαζομένων και αύξησης της παραγωγικότητας. Έτσι, πολλές από εμάς βρεθήκαμε ξαφνικά να διαμορφώνουμε πρόχειρες θέσεις εργασίας στα ήδη στριμωγμένα διαμερίσματά μας. Είδαμε μετά τον πρώτο καιρό να μετακυλιέται ένα σημαντικό κόστος στους δικούς μας λογαριασμούς, της θέρμανσης και του ρεύματος, μειώνοντας έμμεσα τον μισθό μας και ταυτόχρονα είδαμε και τις πρώτες επιπτώσεις της απομόνωσης στην ψυχική μας υγεία. Είδαμε, δηλαδή, από πρώτο χέρι, ότι το «μένουμε σπίτι», και εν προκειμένω το «δουλεύουμε σπίτι», το οποίο αποτέλεσε κεντρικό σύνθημα του κυρίαρχου λόγου, δεν είναι παρά άλλη μία προσπάθεια συσκότισης της ταξικής διάρθρωσης της κοινωνίας και δημιουργίας μιας εναλλακτικής, ψευδούς αφήγησης. Μιας αφήγησης που δεν περιέχει μετανάστριες κλεισμένες σε camps, ανέργους σε ισόγεια στούντιο 20 τετραγωνικών και αστούς σε βίλες, αλλά πολίτες που είτε είναι υπεύθυνοι και μένουν σπίτι, είτε είναι ανεύθυνοι και συγκεντρώνονται σε πλατείες, διασπείροντας τον ιό και σαμποτάροντας την προσπάθεια της (ψευδούς) κοινότητας του έθνους. Και φυσικά, μαζί με όλα τα παραπάνω, τα αφεντικά έκαναν ακόμη ένα βήμα προς την περαιτέρω ρευστοποίηση της εργατικής τάξης, μέσα από τη διάλυση της κοινής της καθημερινότητας και την απουσία άμεσων κοινωνικών επαφών.

Όλα τα παραπάνω δεν σημαίνουν ότι σε μια νέα συνθήκη, όπως αυτή της τηλεργασίας, δεν διαμορφώνονται ευκαιρίες ανατίμησης για την τάξη μας. Με άλλα λόγια, παρά την πίεση των αφεντικών προς την περαιτέρω πειθάρχηση και την αύξηση της παραγωγικότητας, θέλουμε να βλέπουμε σε κάθε συνθήκη μια σχετική δυνατότητα να εκφράσουμε τις

δικές μας αρνήσεις. Έτσι λοιπόν, για κάποιες από εμάς η τηλεργασία ήταν σε πολλές περιπτώσεις μια ευκαιρία για την πιο αναβαθμισμένη λούφα που ονειρευθήκαμε ποτέ. Πολλές μέρες επιλέξαμε κατά τη διάρκεια της εργάσιμης ώρας να κάνουμε τις οικιακές εργασίες, απελευθερώνοντας τα απογεύματά μας για να τεμπελιάσουμε. Και επιτέλους, μπορέσαμε να περάσουμε περισσότερο χρόνο με τις γάτες μας, παρά με τους μάντζερ μας.

Παρόλα αυτά, δεν αναιρείται η επίθεση που δεχθήκαμε για τη διατήρηση και την αύξηση της παραγωγικότητας, προκειμένου τα αφεντικά μας να αντέξουν τη «δοκιμασία της πανδημίας». Η ελαστικοποίηση των ωραρίων μας, με πρόσχημα την απαγόρευση κυκλοφορίας και τα κλειστά μαγαζιά, έγινε κανόνας, οδηγώντας πολλές φορές στην αδυναμία να διακρίνουμε και εμείς οι ίδιες πόσες ώρες δουλέψαμε. Κατά τη διάρκεια όλης αυτής της περιόδου, οι εργοδότες επιστράτευαν και κατάφεραν να επιβάλουν στην εργασιακή πραγματικότητα νέους τρόπους διαχείρισης και λογισμικά για την αποτελεσματική καταμέτρηση της εργασίας από το σπίτι και της πειθάρχησης των εργαζομένων στη νέα αυτή συνθήκη. Τέτοια εργαλεία βρίσκονταν ήδη σε χρήση, όμως ο έλεγχος σε έναν εργασιακό χώρο ήταν πολύ πιο απλός, ακόμη και με την απλή παρατήρηση του πότε και για πόσο σκώνεται κάποιος από τη θέση εργασίας του. Στη συνθήκη της εργασίας από το σπίτι, κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατό, οπότε τα αφεντικά ενέτειναν τη χρήση μεθόδων όπως τα καθημερινά stand-up meetings με τη χρήση κάποιου λογισμικού. Τέτοιου τύπου τηλεφωνήματα, συνήθως πραγματοποιούνται κάθε πρωί, διαρκούν 10-15 λεπτά, ώστε να οργανώνουν, αλλά να μην παρακωλύουν τις παραγωγικές δραστηριότητες, και περιέχουν κυκλικές τοποθετήσεις των μελών μιας ομάδας, όπου ο καθένας αναφέρει τι έκανε την προηγούμενη μέρα, τι πρόκειται να κάνει στη διάρκεια αυτής της μέρας και τυχόντα προβλήματα που μπλοκάρουν την παραγωγικότητά του. Τέτοιες διαδικασίες αποτελούν πολύ συνηθισμένες πρακτικές ελέγχου σε εταιρείες Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών, αλλά βρίσκουν εφαρμογή σε πάρα πολλούς κλάδους μιας και οργανώνουν την εντατικοποίηση της εργασίας, χωρίς να μιλάνε για το περιεχόμενο αυτής³⁶.

---

36. Ο όρος ομπρέλα, «Agile Project Management», περιλαμβάνει ίσως τις πιο δημοφιλείς θεωρίες, όπου περιγράφονται, με ακρίβεια και σαφήνεια, οργανωτικά μοντέλα για την επιτάχυνση της επίτευξης στόχων, τη μεγιστοποίηση της παραγωγής αξίας και φυσικά τον έλεγχο της εργασίας. Σημαντική στιγμή για αυτά τα οργανωτικά μοντέλα, αποτέλεσε η δημιουργία του Agile Manifesto, το 2001. Το Agile Manifesto ήρθε μετά από την καταστροφική -για τη βιομηχανία της πληροφορικής- δεκαετία του '90, για να δώσει απαντήσεις σε μια σειρά από προβλήματα αποδοτικότητας. Μέσα σε αυτήν τη δεκαετία, κατά την οποία η τεχνολογία αναπτυσσόταν ραγδαία, ακυρώθηκε ένας τεράστιος αριθμός από projects παγκοσμίως, γιατί υπήρχε πολύ μεγάλη καθυστέρηση ανάμεσα στην υπόδειξη των τεχνικών προδιαγραφών από τους πελάτες των εταιρειών πληροφορικής και την παράδοση των ολοκληρωμένων εφαρμογών που ικανοποιούσαν αυτές τις προδιαγραφές, από τις τελευταίες. Μέσα σε αυτό το μεγάλο χρονικό διάστημα το τοπίο της αγοράς άλλαξε δραματικά, με αποτέλεσμα όσα projects δεν ακυρώνονταν, να έχουν παράξει ένα ουσιαστικά άχρηστο, για τις ανάγκες της αγοράς, προϊόν. Ως απάντηση λοιπόν στην αδυναμία των εργαζομένων να παράξουν τελικά προϊόντα αρκετά γρήγορα, μια ομάδα από γνωστούς επαγγελματίες του κλάδου δημιούργησε το Agile Manifesto, μια σειρά από προδιαγραφές για την αποδοτικότερη οργάνωση της εργασίας. Περισσότερα για αυτό, μπορεί κανείς να διαβάσει εδώ: <https://agilemanifesto.org/>. Το Agile Manifesto στην ουσία διατυπώνει απλά τις αρχές, με βάση τις οποίες καθίσταται αποδοτικότερη η εργασία. Έχει ενδιαφέρον να δει κανείς και κάποια αναλυτικά χειρίδια, συγκεκριμένων υλοποιήσεων αυτών των προδιαγραφών, όπου περιγράφονται αναλυτικά οι ρόλοι, οι διαδικασίες και τα παράγωγα της εργασίας. Μια πολύ γνωστή υλοποίηση του Agile Manifesto είναι το Scrum, το χειρίδιο του οποίου βρίσκεται εδώ: <https://scrumguides.org/scrum-guide.html>. Τα stand-up meetings αποτελούν ένα πολύ μικρό παράδειγμα από τις διαδικασίες που προβλέπουν οι Agile μεθοδολογίες, οι οποίες όπως είδαμε ξεπήδησαν από τον κλάδο της πληροφορικής, αλλά εφαρμόζονται με εξίσου καλά, για τα αφεντικά, αποτελέσματα και σε άλλους κλάδους (marketing, HR, κατασκευαστικό κλάδο, βιομηχανία φαρμάκων κτλ).

Μια ακόμη ενδιαφέρουσα πτυχή σχετικά με τη νέα αυτή εργασιακή συνθήκη, έχει να κάνει με την επαναδιαπραγμάτευση της ηθικής της εργασίας. Μεγάλο κομμάτι εργαζομένων, κυρίως σε εταιρείες που είδαν τα κέρδη τους να μειώνονται μέσα στην πανδημία, ένιωσαν πως η θέση του είναι αρκετά επισφαλής. Ταυτόχρονα, χάθηκε η ισορροπία που υπήρχε στους εργασιακούς χώρους σχετικά με το διάλειμμα και τον καθαρό χρόνο εργασίας, με αποτέλεσμα να πρέπει να εφευρεθεί μία νέα. Σε ένα γραφείο, όπου υπάρχει φυσική παρουσία προσώπων, είναι προφανές όταν κάποιος κάνει διάλειμμα, αλλά όταν ο καθένας βρίσκεται σε άλλο χώρο η κατάσταση περιπλέκεται. Αυτό είχε πολλές φορές ως αποτέλεσμα, εργαζόμενοι να μπουν σε μια διαδικασία αυτο-υποτίμησης, σε μια προσπάθεια να αποδείξουν πως δεν είναι «τεμπέληδες» και «διατηρούν το ηθικό και την παραγωγικότητά τους στα ύψη». Γενικότερα, η νέα αυτή συνθήκη συνοδεύτηκε και από μια πρωτόγνωρη αδυναμία διάκρισης των ορίων μεταξύ, τόσο του ελεύθερου χρόνου και της εργασίας, όσο και του προσωπικού χώρου και του εργασιακού περιβάλλοντος. Αυτό, είχε ως αποτέλεσμα πολύ συχνά να δημιουργείται μια ψευδαίσθηση ταύτισης των συμφερόντων μεταξύ εργαζομένων και αφεντικών.

Φυσικά, ένα κομμάτι των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα (κυρίως μικρομεσαία τεχνικά γραφεία, κατασκευαστικές εταιρείες κ.ά.) δεν είδε με καλό μάτι αυτή την αλλαγή των εργασιακών συνθηκών και τράβηξε διαφορετικό δρόμο σε σχέση με τα πιο «προοδευτικά αφεντικά». Πολλές είναι οι περιπτώσεις όπου προτιμήθηκε συνειδητά να εκτεθεί η υγεία εργαζομένων, ώστε να μην τεθεί σε κίνδυνο η ομαλή συνέχιση της εργασίας. Οι κρατικοί έλεγχοι σε εργασιακούς χώρους ήταν ανύπαρκτοι, μιας και οι ένοχοι βρέθηκαν στις κοινωνικά ανεύθυνες κατηγορίες των ανθρώπων που επέλεξαν να βρίσκονται στις πλατείες, οπότε το σχεδόν ανύπαρκτο ρίσκο ενός προστίμου ήταν ασήμαντο μπροστά στην εξασφάλιση της κερδοφορίας.

Εν κατακλείδι, παρότι η τηλεργασία προβλήθηκε ως ένα υγειονομικό μέτρο που στόχευε στη μείωση της διάδοσης του ιού, η πραγματικότητα στους διαφορετικούς κλάδους της οικονομίας μαρτυρά, ότι ήταν κυρίως ένα μέτρο προστασίας της ομαλής συσσώρευσης του κεφαλαίου, όπου αυτό ήταν δυνατό, και συνοδεύτηκε από νέες μεθόδους πειθάρχησης των εργαζομένων. Όπως πολύ σωστά έχει διατυπώσει επανειλημμένα το πολιτικό προσωπικό του κεφαλαίου, η ψηφιακή εποχή είναι εδώ για να αυξήσει την κερδοφορία με άλλα λόγια, να οδηγήσει στην περαιτέρω υποτίμηση των εργασιακών σχέσεων. Αν, και κατά πόσο αυτό θα συμβεί βέβαια, θα εξαρτηθεί και από τις ενδεχόμενες αντιστάσεις.

X. Ο κοινωνικός ανταγωνισμός ως βασικός παράγοντας διαμόρφωσης της ιστορίας

Και κάπου εδώ κρύβεται και το βασικό μας επιχείρημα. Το ότι υπάρχουν κομμάτια της αναδιάρθρωσης που δεν κατάφερε το κράτος να υλοποιήσει ή εστω υλοποίησε μερικώς έχει να κάνει και με τη δική μας ανταγωνιστική προς αυτά κίνηση. Έτσι και στο σήμερα, το κατά πόσο θα υλοποιηθεί η αναδιάρθρωση που λαμβάνει χώρα εξαρτάται και από τις αντιστάσεις που πρόκειται να συναντήσει. Δεν αρνούμαστε ότι τα κινήματα στάθηκαν αρκετά αμήχανα κατά τη μεγαλύτερη διάρκεια της πανδημίας. Και είναι προφανές, επίσης, πως η κρατική διαχείριση της πανδημίας αποτελεί μια πολιτική προληπτικής αντι-εξέγερσης, της οποίας στόχος είναι η διατήρηση του νόμου και της τάξης απέναντι στην υπαρκτή απειλή της κοινωνικής αποσταθεροποίησης³⁷. Το κράτος νομοθετεί άλλωστε πιο εύκολα εναντίον

37. Εισαγωγικό σημείωμα, Το Διαλυτικό, τεύχος 4ο (12.2020).

του προλεταριάτου όταν αυτό είναι αδύναμο. Παρόλα αυτά, το κάνει για να είναι καλύτερα οχυρωμένο, υπό τον φόβο μιας επερχόμενης κοινωνικής αποσταθεροποίησης. Το πρόβλημα ξεκινάει με την αντίληψη πως το κράτος είναι απλά ένα εργαλείο του κεφαλαίου και δρα μόνο με βάση τα συμφέροντα αυτού. Ότι δηλαδή, κράτος και κεφάλαιο παίζουν μόνο τους μπάλα σε άδειο γήπεδο. Αντιθέτως, η μορφή που παίρνει το κράτος και επομένως και η κρατική διαχείριση ανά πάσα στιγμή, είναι αποτέλεσμα του συνόλου των συγκρούσεων που συμβαίνουν μέσα στην κοινωνία. Και η βασική σύγκρουση, είτε βρίσκεται σε όξυνση είτε όχι, είναι αυτή μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας. Από τις απαρχές του καπιταλισμού μέχρι σήμερα, ο καθοριστικός παράγοντας διαμόρφωσης της ιστορίας είναι αυτό που ονομάζουμε ταξική πάλη.

Μπορεί για κάποιους αυτό να είναι δυσδιάκριτο σε περιόδους όπου τα κινήματα βρίσκονται σε ύφεση. Μπορεί βέβαια να απαξιώνουν τα κινήματα αυτά ακόμα και σε στιγμές όξυνσής τους, αναμένοντας τη μαγική στιγμή όπου η εργατική τάξη θα αποκτήσει μαζικά αυτοσυνείδηση. Όπως και να 'χει, όποιοι βλέπουν τα κράτη ως παντοδύναμες και άτρωτες οντότητες, στην παρούσα συγκυρία ήταν σίγουροι για κάτι: η σιωπή των κινήματων είναι αποτέλεσμα μιας οργανωμένης κρατικής στρατηγικής πειθάρχησης, τόσο καλά στημένης που όλοι φάγανε το κρατικό παραμύθι της ατομικής ευθύνης και υπάκουσαν στην κρατική εντολή. Η λογική αυτή αγγίζει τα όρια της συνωμοσιολογίας, καθώς θεωρεί ότι αρκεί ένα πολύ καλά μελετημένο κρατικό πλάνο, για να καθορίσει το οτιδήποτε, βγάζοντας από την εξίσωση τελείως τον υποκειμενικό παράγοντα του προλεταριάτου. Είναι όμως και ανιστορική. *Οι αιτίες για τη συλλογική μας αδυναμία πρέπει να αναζητηθούν στην ήττα, την αφομοίωση και την υποχώρηση των αγώνων τα προηγούμενα χρόνια και κατά τη διακυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ*³⁸. Εμείς, επιμένουμε να βλέπουμε τις αδυναμίες μας ως αποτέλεσμα των ορίων των αγώνων μας και των περιεχομένων τους, και όχι απλά σαν κρατική επιβολή.

Επιμένουμε επίσης, να βλέπουμε μια συνέχεια στην ταξική πάλη ως έναν μόνιμο παράγοντα διαμόρφωσης της ιστορίας, με τις οξύνσεις και τις υφέσεις της, αλλά χωρίς διαλείμματα. Ως τέτοια, αναγνωρίζουμε την καθημερινή σύγκρουση που διεξάγεται τόσο στους χώρους της δουλειάς, όσο και στα υπόλοιπα κοινωνικά πεδία. Εν αντιθέσει μ' αυτό το σκεπτικό, κομμάτια του κινήματος προσπάθησαν να αντικαταστήσουν την πειθάρχηση με την αυτοπειθάρχηση, και -για να αναδειχθούν ως δύναμη υπευθυνότητας στις λαϊκές μάζες- ακολούθησαν μια ρητορική σύμφωνα με την οποία οι ανταγωνισμοί πρέπει να κάνουν ένα break και να λογαριαστούμε μετά. Μέχρι τότε, οι πρωτοπορίες θα αναλάμβαναν τη συμβολική έκφραση της κοινωνικής δυσαρέσκειας, με κινήσεις γοητευμένες από την -με στρατιωτική τελειότητα- οργανωμένη συγκέντρωση του ΚΚΕ στο Σύνταγμα. Ευτυχώς, ο κοινωνικός ανταγωνισμός δεν τρέχει πίσω από τις κάθε είδους πρωτοπορίες. Συμβαίνει και χωρίς τη βοήθειά τους..

Σε αντιπαραβολή με μια απαισιόδοξη οπτική πως η κρατική διαχείριση έχει εξουδετερώσει κάθε κινηματική δυναμική, η όξυνση των κοινωνικών-ταξικών αντιθέσεων φάνηκε να λειτουργεί προωθητικά³⁹ και κόσμος να κατεβαίνει αρχικά διστακτικά και σιγά σιγά όλο και μαζικότερα στον δρόμο μετά από πολλά χρόνια. Στην αρχική διστακτικότητα συνέβαλε και το γεγονός ότι το ατομικό κόστος-ρίσκο του να κατέβει κάποια σε μια πορεία ήταν πολύ μεγαλύτερο από ό,τι συνήθως. Η πλέον χαρακτηριστική χρήση του περιορισμού των

38. Όπ.π..

39. Στατιστικές από όλο τον κόσμο δείχνουν άλλωστε παγκόσμια αύξηση πορειών-διαμαρτυριών κατά τη διάρκεια της πανδημίας.

μετακινήσεων ως μηχανισμού πειθάρχησης των από τα κάτω είναι τα όσα εκτυλίχθηκαν την ημέρα της 17^{ης} Νοεμβρίου. Πέρα από το άγχος της νόσησης/μετάδοσης, υπήρχε πάντα και ο φόβος να σε σταματήσει η αστυνομία, πράγμα που συνήθως συνοδεύεται από τον απαραίτητο τραμπουκισμό, αλλά και από το πρόστιμο των 300€, που είναι άλλωστε παραπάνω από μισός μισθός για μεγάλο κομμάτι του προλεταριάτου. Και σίγουρα για όσες και όσους βρίσκονταν σε αναστολή και στην καλύτερη περίπτωση παίρνανε 534 ψίχουλα για να βγάλουν τον μήνα.

Στη Θεσσαλονίκη, με αφορμή τον νέο νόμο που ψήφισε η κυβέρνηση για τα πανεπιστήμια, επί μήνες κόσμος κατέβαινε μαζικά στον δρομο και καταλάμβανε τις σχολές του⁴⁰, με κάποιες από τις πορείες να παίρνουν δυναμικά χαρακτηριστικά και τον κόσμο να συγκρούεται μαζικά με τις δυνάμεις της αστυνομίας. Η γενικευμένη αγανάκτηση που υπήρχε ενάντια στην κρατική διαχείριση τόσο της υγείας, όσο και των απαγορεύσεων, μπορεί δυστυχώς να μην εκφράστηκε ως τέτοια. Αλλά, κοινωνικά κινήματα όπως το φοιτητικό, που ξεπήδησαν κυρίως παρά τις απαγορεύσεις και λιγότερο εναντίον τους, κατάφεραν να τις σπάσουν στην πράξη. Κατάφεραν επίσης να κατεβάσουν, πέρα από το φοιτητικό υποκείμενο, κόσμο με διαφορετικό κοινωνικό background στον δρόμο. Την ίδια περίοδο, στην Αθήνα, η καθημερινή αστυνομική βία και αυθαιρεσία έφερε τον κόσμο στα όριά του, οδηγώντας στα εξεγερσιακά γεγονότα της Νέας Σμύρνης. Και μας έδωσαν αυτή την εικόνα του ξαπλωμένου μπάτσου στη μέση του δρόμου. Μπορεί να ξέρουμε πολύ καλά ότι η ομορφιά των συγκρούσεων στους δρόμους, αλλά και γενικότερα η δύναμή μας, δεν κρύβεται στο κατά πόσο θα φανούμε έστω και στιγμιαία ισχυρότεροι. Ας είμαστε ειλικρινείς όμως. Θέλεις η συσσωρευμένη οργή για τους χιλιάδες νεκρούς στα νοσοκομεία και έξω απ' αυτά, θες τα 150άρια και τα 300άρια, θες οι μήνες εγκλεισμού, θες ο μισθός που μετατράπηκε σε επίδομα, θες η αστυνομία και οι πρακτικές της που ήταν σε βιωματικό επίπεδο ο κύριος εκφραστής της κρατικής διαχείρισης, η εικόνα αυτή ζέστανε τις καρδιές μας.

Η καθημερινότητά μας άλλαξε ριζικά μετά από αυτά. Το ελληνικό κράτος κάτω από την πίεση της κοινωνικής κίνησης και την απειλή αυτή να πάρει πιο μαζικά και δυναμικά χαρακτηριστικά, αναγκάστηκε να χαλαρώσει σε πρακτικό επίπεδο κατά πολύ τα «υγειονομικά» μέτρα. Οι αστυνομικοί ελεγκοί και τα πρόστιμα μειώθηκαν ως και 80%⁴¹. Αρχίσαμε να συναντιόμαστε ξανά σε καθημερινό επίπεδο με τις φίλες και τους φίλους μας, να κάνουμε παρεμβάσεις χωρίς τον φόβο της σύλληψης κτλ. Σε σχέση με τα πανεπιστήμια, το κράτος αναγκάστηκε σε πρώτο στάδιο να αναδιπλωθεί, αναβάλλοντας την ημερομηνία εισόδου της αστυνομίας σε αυτά για το επόμενο ακαδημαϊκό έτος. Μέσα σ' όλα, αντιληφθήκαμε ξανά μετά από χρόνια τη συλλογική μας δύναμη. Επιβεβαιώσαμε ότι, η διαχείριση της πανδημίας δεν είναι μια ανεξάρτητη μεταβλητή, ότι η κρατική καταστολή και αυταρχικότητα δεν είναι ανάλογες με τον αριθμό των κρουσμάτων που ανακοινώνονται, αλλά εξαρτώνται από την κοινωνική κίνηση. Πώς να εξηγηθεί άλλωστε, ότι την περίοδο με τα περισσότερα κρούσματα η αστυνομία είχε επί της ουσίας εξαφανιστεί από τους δρόμους και τις πλατείες;

Το θέμα από εδώ και πέρα είναι να μην εφησυχαστούμε. Γιατί η ύφεση των αγώνων, ήδη έχει δώσει έδαφος στην αστυνομία να επιστρέψει στις πλατείες. Γιατί η αναδιάρθρωση

40. Περισσότερα για το φοιτητικό κίνημα των τελευταίων μηνών στη Θεσσαλονίκη στο έντυπο «Πτυχία Ανομίας», που εκδόθηκε από τη Φάμπρικα Υφανέτ πρόσφατα.

41. <https://www.in.gr/2021/03/23/greece/apo-ti-via-stin-adiaforia-el-giati-einai-sxedon-aposoua-apos-tous-elegxous-covid/>.

των κοινωνικών σχέσεων στην εργασία, στη διαχείριση του περιβάλλοντος και σε τόσους άλλους τομείς της ζωής μας περνάει με γοργούς ρυθμούς και συνοπτικές διαδικασίες. Γιατί η κρατική διαχείριση συνεχίζει να σκοτώνει χιλιάδες, στα νοσοκομεία, στα σπίτια, στα κέντρα «φιλοξενίας» μεταναστών, στις φυλακές και παντού. Γιατί, *αν ο θάνατος είναι ένα σκάνδαλο, οι θάνατοι που θα μπορούσαν να έχουν αποφευχθεί είναι ένα κυριολεκτικό αίσχος. Με αυτήν την έννοια, η κρίση του covid-19 είναι αποκαλυπτική και λέει πολλά για τις τύχες αυτού του συστήματος κοινωνικής οργάνωσης*⁴². Γι' αυτόν τον λόγο σήμερα, περισσότερο από ποτέ, υπάρχει η ανάγκη ενός μαζικού κινήματος γύρω από την περίθαλψη και την πρόσβασή μας σε αυτή. Δεν θα επεκταθούμε εδώ, αλλά θα πούμε δύο πράγματα που ξέρουμε σίγουρα. Αυτός ο αγώνας πρέπει να συμπεριλάβει τόσο τους χρήστες όσο και τους εργαζόμενους στη βιομηχανία αυτή. Και σίγουρα δεν αρκεί μια ποσοτική και μόνο ενίσχυσή της. Πρέπει να μεταφέρουμε ξανά το βάρος της υγείας μας σε αυτούς που μας αρρωσταίνουν.

Παρά την αρχική μας αμηχανία⁴³ απέναντι στην ομολογουμένως πρωτόγνωρη κατάσταση που δημιούργησε η πανδημία, τα αναλυτικά μας εργαλεία φαίνεται πως παραμένουν επίκαιρα. Οι φοιτητικές κινητοποιήσεις ενάντια στο τελευταίο εκπαιδευτικό νομοσχέδιο έδειξαν τον δρόμο. Η θέση μας είναι και πάλι στους αγώνες που έχουν στόχο να κόψουν τη φόρα σε κράτος και κεφάλαιο. Οι φοιτητικές κινητοποιήσεις του 2006-7, η εξέγερση του Δεκέμβρη, οι αγώνες για το μπλοκάρισμα του πεντάευρου και την ισότιμη πρόσβαση όλων στο σύστημα υγείας, οι αγώνες ενάντια στα μεταλλεία στις Σκουριές της Χαλκιδικής, όπως και αυτοί για την καταστροφή των κέντρων κράτησης μεταναστών, και άλλοι πολλοί, μεγάλοι και μικροί αγώνες, αποτελούν διαφορετικές στιγμές της διαδρομής ενάντια στην καπιταλιστική αναδιάρθρωση. Η ζωή στον καπιταλισμό μπορεί να μοιάζει όλο και πιο δυστοπική, μπορεί σιγά σιγά να τρώει τα σωθικά μας, αλλά ταυτόχρονα ακονίζει τα χαμόγελά μας που βροντοφωνάζουν πως στο τέλος της ημέρας, και εν μέσω της πανδημίας, ακόμα τίποτα δεν έχει κριθεί. Γιατί, όσο το κεφάλαιο προσπαθεί να παρεισφρήσει σε κάθε πτυχή της ζωής μας, οι υποκειμενικότητές μας -αρνούμενες να αντικειμενοποιηθούν- τη στιγμή που συλλογικοποιούνται μας υπενθυμίζουν πως **ο καπιταλισμός, ως ιογενής συνθήκη, φέρει στα σπλάχνα του έναν ακόμα ιό, αθεράπευτα επικίνδυνο για την κερδοφορία του: τον κοινωνικό ανταγωνισμό.**

42. «Κράτος έκτακτης ανάγκης. Να εστιάσουμε στον στόχο.» (<https://athens.indymedia.org/post/1608288/>), μτφ. Από αρχική δημοσίευση στην ιταλόφωνη αναρχική ιστοσελίδα ilrovescio.info

43. Υποψιαζόμαστε ότι η (δεύτερη, σ' αυτό το κείμενο) αναφορά μας σε «αμηχανία» από μεριάς μας ή στο «πρωτόγνωρο» της κατάστασης μάλλον θα γίνει περίγελο απ' όλους αυτούς που ήδη από το Φλεβάρη-Μάρτη του '20 διατρέωναν δεξιά κι αριστερά την ετοιμότητα των μεθοδολογικών τους εργαλείων και την αμεσότητα των πολιτικών επιλογών τους. Είναι αυτοί οι ίδιοι που «ποτέ δεν εκπλήσσονται», που στις προβλέψεις πέφτουν πάντα μέσα και που θεωρούν το στοιχείο του απροσδόκητου ως δείγμα αποτυχίας. Χωρίς ντροπή ομολογούμε ότι κι εμείς διακατεχόμαστε από συγκεκριμένες οπτικές προσέγγισης της πραγματικότητας, ωστόσο δεν θέλουμε αυτές να είναι η αιτία απόρριψης των καινούριων στοιχείων που εισάγει η ζωή ή, τέλος πάντων, δεν θέλουμε να μας εμποδίζουν ώστε να προβληματιζόμαστε για αυτά. Αν υπάρχει μία οποιαδήποτε «επαναστατική θεωρία» που είναι χρήσιμη για εμάς, τότε αυτή πρώτα απ' όλα πρέπει να είναι ζωντανή: να υπόκειται στην επιρροή των γεγονότων, να τα αντικατοπτρίζει, μένοντας ταυτόχρονα πιστή στον εαυτό της και τους στόχους της· διαφορετικά δεν θα ήταν μία ζωντανή, αλλά μία αιώνια θεωρία, καθησυχαστική απέναντι στην αεικίνησή και τις αναταραχές αυτού του κόσμου.

